

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

časť 7.
Stavebná časť – typologické druhy

Vypracovala:
Soňa Ščepánová

Moderná architektúra

OBSAH

1.	ÚVOD	3
2.	SÚČASNÁ SITUÁCIA	5
3.	KONŠTRUKCIE, TECHNOLOGIA VÝSTAVBY, MATERIÁLY, POVRCHOVÉ ÚPRAVY	7
4.	PAMIATKOVÝ VÝSKUM	14
5.	PAMIATKOVÉ HODNOTY, PREDMET A ROZSAH PAMIATKOVEJ OCHRANY	15
6.	DIAGNOSTIKA STAVEBNOTECHNICKÉHO STAVU	20
7.	SPÔSOBY OCHRANY A OBNOVY	21
	7.1. ÚDRŽBA A PREVENTÍVNA OCHRANA	21
	7.2. METÓDY PAMIATKOVEJ OBNOVY	21
8.	ZLEPŠENIE ENERGETICKÝCH VLASTNOSTÍ	25
9.	DOKUMENTÁCIA ZISTENÉHO STAVU A DOKUMENTÁCIA REALIZOVANEJ OBNOVY	28
10.	NEGATÍVNE TRENDY	29
11.	POZITÍVNE PRÍKLADY	32
12.	LEGISLATÍVA/SÚČASNÉ TEHCNICKÉ POŽIADAVKY NA VÝSTAVBU	40
13.	ODPORÚČANÁ ODBORNÁ LITERATÚRA	42
14.	ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	43
15.	ZDROJE OBRAZOVEJ A FOTOGRAFICKEJ PRÍLOHY	45

1. ÚVOD

Architektúra 20. storočia na Slovensku všeobecne zahŕňa architektonickú tvorbu viacerých smerovanií a prúdov. Jej najzásadnejšie architektonické prejavy definuje všeobecný pojem moderna (lat. *modernus* = nový, resp. súčasný).¹ V porovnaní s historickou architektúrou predchádzajúcich období sa svojimi hlavnými znakmi vymedzuje ideovo, výrazovo, konštrukčne, ako aj použitými materiálmi a novými netradičnými technológiami výstavby. V oblasti pamiatkových hodnôt predstavuje nesmierne bohatú a cennú historickú etapu.

Časovo metodika rámcuje architektúru na Slovensku od 20. rokov do 80. rokov 20. storočia,² ťažiskovo sa však zameriava najmä na diela moderného hnutia medzivojnovnej architektúry (20. – 40. roky) a po-vojnovnej moderny s viacerými prúdmi a výrazovými prejavmi (60. – 70. roky 20. storočia). Tieto dve epochy predstavujú najvýznamnejšie a najformatívnejšie obdobia s viacerými kľúčovými dielami architektúry 20. storočia na Slovensku. Metodika sa pritom na báze materiálovej a konštrukčnej všeobecne dotýka všetkých architektonických prejavov vymedzeného obdobia v rámci 20. storočia.³

V priebehu 20. storočia hmotný ráz miest a celého Slovenska zásadne pozmenil výrazný rozvoj a s ním spojená rozsiahla výstavba. V krajine sa radikálne rozšíril stavebný fond. V 20. – 30. rokoch bola výstavba spojená s prvorepublikovým budovaním mladého štátu a od začiatku druhej polovice 20. storočia boli stavebné aktivity vyvolané povojnovou stabilizáciou, obnovou a následným rastom, modernizáciou a zvyšovaním životnej úrovne spoločnosti. Prudký hospodársky, sociálny a technologický vývoj priniesol rýchlu urbanizáciu a rast miest, vznik masovej komunikácie a dopravy, čo viedlo k vzniku bezprecedentných typov a foriem budov. Architektonické dedičstvo 20. storočia na Slovensku zahŕňa široký a pestrý stavebný záber typologický, konštrukčný a štýlový. Obsahuje objekty rôzneho typového charakteru, od bytových budov, rodinných domov, po rozsiahle objekty administratívnych a kultúrnych inštitúcií, zdravotníckej, školskej, výskumnej, hotelovej budovy a komplexy, spolkové a národné domy, budovy pre obchod a služby, sakrálne a obradné budovy, ako aj typologické novinky špecializovaných objektov – obchodné domy, športové a rekreačné zariadenia, kiná, rozhlasové a televízne budovy, krematóriá či stavby spojené s dopravnou infraštruktúrou, ako napr. letiská. Architektúra 20. storočia vstúpila do prostredia

formou individuálnych solitérnych objektov, stavebných súborov či areálov, v podobe sídiel (sídliisk) a rozsiahlych urbanistických celkov.

Industrializácia v stavebníctve otvorila dvere širokému uplatneniu ocele, skla, všestranného betónu či hliníka v rôznych podobách. Dramatické rozšírenie konštrukčných možností, materiálov a inovatívnych technológií spolu s racionalizačnými snahami o funkčnú a efektívne realizovanú budovu sa premietli aj do spôsobu architektonického navrhovania.

Avantgardná architektúra v 20. – 30. rokoch 20. storočia vniesla sociálne orientované idey o bývaní, ktoré presadzovali zdravšie, hygienické budovy s dostatočným presvetlením, vzdušnosťou a racionálnym komponovaním podľa vnútorného dispozičného zmyslu. Progresívne konštrukcie a stavebné technológie umožnili zväčšenie okenných otvorov až do podoby celozasklených fasád. Znakom modernosti sa podľa hesla „forma sleduje funkciu“ stali asymetrické skladby objemov vyjadrujúce vnútornú funkčnú náplň, ploché strechy využívané ako pochôdzne terasy, prepojenie s exteriérom rozmernými oknami a terasami. Neskôr sa slovenská architektúra povojnovej moderny 60. – 70. rokov v súzvuku so svetovými tendenciami sebavedome rozvinula do prejavov v nových mierkach i materiáloch a priniesla osobité diela charakteristické kompozičnou veľkorysťou a monumentalitou.

Demonštratívne odmietnutie tradičnej dekoratívnosti v prospech racionálneho a konštrukčne pravdivého výrazu znamenalo dramatickú zmenu v architektonickom prejave budov. Architektúra moderny použitím vlastných výrazových prostriedkov vytvára nový prístup k umeleckému architektonickému stvárneniu, prináša novú estetiku a ďalší rozmer výtvárneho pôsobenia. V porovnaní s predchádzajúcimi štýlovými obdobiami moderné architektonické trendy narábajú s výrazne odlišnými princípmi a hľadajú nový spôsob ponímania umenia v architektúre. Pri abstraktných plochách budov sa nositeľmi výtvarných kvalít namiesto maliarskych a sochárskych výzdob stáva samotný materiál a povrchová úprava bezozdobných fasád a interiérov či kompozícia hmôt, resp. neskôr skulpturalita objemov.

Nový prístup sa prejavil aj v urbanistickej mierke. Oproti uzavretej zástavbe mestských blokov sa preferoval voľnejší spôsob riadkového alebo bodového osádzania budov obklopených zeleňou. Následne sa v rámci celkového trendu európskych miest v druhej polovici 20. storočia vytvorili podmienky na vznik rozvoľnených urbanistických štruktúr v intenciách Aténskej charty skupiny CIAM, kedy boli realizované odvážne vstupy do mestských štruktúr a vybudované rozsiahle stavebné súbory podľa vízií modernizmu. V rámci architektonickej produkcie sociálneho štátu v 60. – 80. rokoch 20. storočia bola spolu s objemom bytových domov realizovaná výstavba rozsiahlej a komplexnej siete občianskych stavieb. Vznikol ťažiskový súbor vzdelávacích, kultúrno-spoločenských, obchodných a zdravotníckych zariadení krajiny, ktorý bol doposiaľ, s výnimkou obchodného sektoru,

1 Pod pojmom moderna sa v rámci architektúry všeobecne chápe architektonická tvorba 20. storočia založená predovšetkým na snahe o aktuálnosť, dobovú novosť v rozmyšľaní o architektúre a urbanizme, aplikáciu najnovších materiálov a technológií, ktorá sa vymedzuje oproti všetkému starému, napr. historizmu či akademizmu.

2 Vymedzený časový záber predstavuje pestrý zoznam architektonických prúdov na Slovensku – obsahuje prejavy rondokubizmu, konštruktivizmu, purizmu a funkcionalizmu prvej polovice 20. storočia, v 50. rokoch s krátkym návratom k historizmu v podobe socialistického realizmu, druhú polovicu 20. storočia charakterizuje pokračovanie v odkaze modernej architektúry a internacionálneho štýlu, prejavy bruselského štýlu, neskorá moderna, brutalizmus, *high-tech*, začiatok 80. rokov uzatvára kritická postmoderna.

3 Spadajú sem aj tie prejavy, ktoré stoja mimo moderných smerov resp. sú oproti nim v názorovej opozícii (socialistický realizmus, tradicionalizmus, postmoderna).

doplnený či rozšírený len ojedinele a predstavuje v súčasnosti zásadnú vrstvu občianskej vybavenosti.

Etapu architektonickej a umeleckej produkcie na Slovensku v priebehu 20. storočia predstavuje bezprecedentnou intenzitou výstavby a šírkou záberu jednu z najvýznamnejších epoch našej krajiny. Nová architektonická paradigma zásadným spôsobom ovplyvnila prostredie slovenských miest a krajiny (výškové hmoty, organizácia životného priestoru). V priebehu dekád sa rozvinula do viacerých prejavov, podstúpila názorové a štýlové modifikácie, priniesla odvážne objemy a nové mierky.

Na Slovensku v priebehu 20. storočia vznikla autentická architektonická scéna, ktorá svojou úrovňou a kvalitou korešpondovala s aktuálnymi trendmi svetovej architektúry a viacerými nadpriemernými dielami (predovšetkým z prvorepublikového obdobia a obdobia 60. – 70. rokov 20. storočia) tvorí hodnotnú súčasť európskeho kultúrneho dedičstva.

2. SÚČASNÁ SITUÁCIA

„Povinnosť chrániť a spravovať pamiatky a pamiatkovo hodnotné lokality 20. storočia je rovnako dôležitá ako naša povinnosť chrániť významné kultúrne dedičstvo predchádzajúcich období. Kultúrne dedičstvo 20. storočia je ohrozené nedostatkom ocenenia a starostlivosti. Množstvo jeho súčastí už zaniklo a ďalším zánik hrozí. Ide o živé, stále sa vyvíjajúce dedičstvo a je nevyhnutné, aby sme ho pochopili, zachovali, interpretovali a spravovali ho pre budúce generácie.“⁴

Diela architektúry 20. storočia sa výzorom odkláňajú od zažitej predstavy o pamiatkach. Vnímanie a chápanie ich hodnôt sťažuje aj súdobý vzhľad a formálna blízkosť so súčasnou architektonickou produkciou (funkcionalizmus, internacionálny štýl).

Architektúru 20. storočia ohrozuje viacero ďalších faktorov. K primárnym faktorom patrí zlý technický stav budov zapríčinený minimálnou a nekonceptnou údržbou, resp. úplnou absenciou základnej starostlivosti zo strany vlastníkov či užívateľov, väčšinou spojenej so zmenami vlastníckych vzťahov. Ďalším rizikovým momentom je priamočiara snaha vyrovnat sa so súčasnými tepelnotechnickými štandardmi. Na rozdiel od historickej architektúry je inklinácia k zateplovaniu intenzívnejšia pri budovách s hladkými fasádami bez architektonických článkov a dekorácií, resp. ku kompletnému prefasádovaniu budov (nosné skeletové konštrukcie umožňujú kompletné výmeny zavesených fasád a pod.). Samotnú existenciu budov ohrozujú developerské zámery v exponovaných, lukratívnych lokalitách, najmä v centrách miest.⁵

Pri šírení povedomia o hodnotách architektúry 20. storočia zohrala významnú úlohu medzinárodná organizácia DOCOMOMO – *Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement*, ktorá sa zaoberá výskumom, dokumentáciou, propagáciou a ochranou pamiatok modernej architektúry.⁶ Medzinárodný register hodnotných diel z celého sveta je prístupný na virtuálnej platforme MOMOVE⁷, pričom slovenská pracovná skupina DOCOMOMO do medzinárodného registra doposiaľ zaradila 101 objektov z celého Slovenska. Paralelne prebieha výskum Oddelenia architektúry Historického ústavu Slovenskej akadémie vied (ďalej len „Historický ústav SAV“) a jedným z výsledkov je register modernej architektúry na Slovensku

prezentujúci najlepšie diela architektúry 20. storočia v krajine.⁸

Témou architektúry 20. storočia sa v rámci svetovej organizácie ICOMOS zaoberá špecializovaná komisia *ISC20C Twentieth-Century Heritage International Scientific Committee*, ktorá sa zameriava na ochranu a propagáciu najmä vysoko ohrozeného kultúrneho dedičstva druhej polovice 20. storočia.⁹ V roku 2017 zverejnila Dokument o spôsoboch ochrany kultúrneho dedičstva 20. storočia,¹⁰ na ktorý nadväzuje Dokument z Cádiz o ochrane betónových pamiatok z roku 2021¹¹. Na výskume a ochrane kultúrneho dedičstva modernej architektúry sa s viacerými projektmi podieľa tiež Getty Conservation Institute.¹² V našom najbližšom kultúrnom prostredí je obzvlášť inšpiratívny metodický výstup viacročného výskumu architektúry druhej polovice 20. storočia v Čechách, ktorý viedol Národní památkový ústav v Prahe.¹³

Príklady hodnotenia modernej architektúry vo svete:

- nová výstavba mesta Le Havre realizovaná v rokoch 1945 – 1964 od Augusta Perreta figuruje od roku 2005 v zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO,¹⁴
- obnova rozsiahleho londýnskeho komplexu Barbican (1963 – 1977), ktorý je od roku 2001 zapísaný v zozname chránených architektonických diel 2. stupňa vo Veľkej Británii s úspešným ocenením za brutalistickú architektúru,
- budova univerzitnej nemocnice v štýle *high-tech* (1971 – 1985) v nemeckom Aachene je pamiatkovo chránená od roku 2008, teda len 23 rokov po jej dokončení.¹⁵

4 *Approaches to the Conservation of Twentieth - Century Cultural Heritage* [online]. Madrid-New Delhi: ICOMOS, 2017, s. 4 [cit. 5. septembra 2023]. ISBN 978-2-918086-63-5. Dostupné na: https://isc20c.icomos.org/wp-content/uploads/2022/03/MNDD_Full-Document.pdf

5 Predovšetkým pri veľkoryso koncipovaných dielach povojnovej moderny s rozsiahlymi verejnými priestormi hrozia straty nielen architektonických a urbanistických hodnôt, ale pod tlakom privatizácie a zástavby verejných mestských priestorov aj straty spoločenských kvalít.

6 Organizácia vznikla v roku 1990 v Holandsku. K jej zakladajúcim členom patrí aj Slovensko. V súčasnosti Docomomo združuje vyše 40 národných pracovných skupín a vydáva tematické publikácie so zameraním na jednotlivé stavebné konštrukcie a metodické materiály (DOCOMOMO Journal, DOCOMOMO Dossiers).

7 Medzinárodný register je dostupný na: <https://www.exhibition.docomomo.com/items/browse>

8 Register je priebežne dopĺňaný a jeho súčasťou je aj prezentácia národného registra DOCOMOMO na Slovensku. Register je dostupný na: <https://www.register-architekturysk/sk>

9 Pozri na: <https://isc20c.icomos.org>

10 Ref. 4.

11 *The Cádiz Document. InnovaConcrete Guidelines for the Conservation of Concrete Heritage* [online]. Valencia: ICOMOS, 2021 [cit. 5. septembra 2023]. ISBN 978-2-918086-51-2. Dostupné na: <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2578/1/CadizDocument-ICOMOS-InnovaConcrete-2021.pdf>

12 *Conserving Modern Architecture Initiative*. Viac pozri na: https://www.getty.edu/conservation/our_projects/field_projects/cmai/ a <https://www.getty.edu/projects/concrete-conservation/>

13 VRABELOVÁ, R., et al. *Metodika hodnotení a ochrany stavieb 2. poloviny 20. storočia (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně*. Brno: Národní památkový ústav, 2020. ISBN 978-80-87967-22-5.

14 Pre viac informácií pozri: <https://whc.unesco.org/en/list/1181/>

15 Hoffmann, G. High-Tech wird denkmalwert – Universitätsklinikum Aachen in die Denkmalliste eingetragen. [online]. In: *Denkmalpflege im Rheinland*. Essen: LANDSCHAFTSVERBANDES RHEINLAND LVR, 2009, 26, 2, s. 68-72 [cit. 5. septembra 2023]. ISSN 0177-2619. Dostupné na: https://denkmalpflege.lvr.de//media/denkmalpflege/publikationen/leseproben/LeseprobeDIR_2_2009_Hoffmann.pdf

Na Slovensku zastúpenie nehnuteľných diel 20. storočia v rámci Ústredného zoznamu pamiatkového fondu (ďalej len „ÚZPF“) v súčasnosti predstavuje približne 25 % pamiatkového fondu. Z tohto počtu (z vyše 4 333 pamiatkových objektov) však iba 30 % tvoria pamiatky architektúry¹⁶ (teda 7,5 % v rámci celého ÚZPF). Pritom celkové stavebné dedičstvo na Slovensku pochádza z väčšej časti z 20. storočia, z čoho ťažisková časť bola vybudovaná práve po roku 1945.¹⁷ Je zrejmé, že na Slovensku v súčasnosti existuje široký pamiatkový potenciál hodnotných architektonických objektov 20. storočia a najmä diel realizovaných po roku 1945. Tieto objekty nemajú individuálnu pamiatkovú ochranu. Plošná územná ochrana sa na ne vzťahuje iba v prípade situovania v rámci pamiatkovo chránených území.

V priebehu roka 2022 sa pamiatkový fond rozšíril o dve významné diela slovenskej neskorej moderny – Dom umenia v Piešťanoch a Nová tržnica v Bratislave. Pozitívny vývoj nastáva vo vnímaní moderných objektov druhej polovice 20. storočia aj v rámci pamiatkových území. V kategorizácii nehnuteľností z hľadiska pamiatkovej hodnoty v pamiatkovo chránených územiach sa objavuje nová kategória „architektonicky hodnotné novodobé stavby“: „*Objekty postavené po roku 1945 s architektonickými a výtvarnými hodnotami, vychádzajúcimi zo súdobých architektonických koncepcií, napr. socialistický realizmus, neskorý modernizmus, brutalizmus či postmodernizmus. Hoci svojím celkovým výrazom v historickom pamiatkovom území pôsobia rušivo, nesú charakteristické znaky súdobej tvorby nadpriemernej kvalitatívnej úrovne a stavebné úpravy by tieto charakteristiky mali rešpektovať.*“¹⁸

Prezentovaná metodika hodnotenia, ochrany a obnovy modernej architektúry a neskorej moderny pokrýva nielen objekty zapísané v ÚZPF, ale môže poskytnúť návod, ako postupovať pri hodnotných architektonických dielach, ktoré doposiaľ nemajú štatút NKP, svojím významom a pamiatkovými hodnotami však patria do skupiny kandidátov na pamiatkovú ochranu, tiež pri dielach evidovaných v zoznamoch DOCOMOMO a v registri modernej architektúry, ako aj pri všetkých dielach, ktorých vyhodnotenie doposiaľ nie je uzavreté, resp. ešte neprebehlo, ale vykazujú vyšší hodnotový potenciál.

Architektonické diela 20. storočia predstavujú historické objekty, t. j. objekty reprezentujúce uzavretú historickú etapu vývoja. Odborný prístup k týmto objektom, práve z dôvodu prebiehajúceho vyhodnocovania ich významu, architektonických a ďalších kvalít, by mal uprednostňovať predvídateľ a citlivé narábanie s bohatým a hodnotným architektonickým dedičstvom.

16 Nasleduje 25 % pamiatok histórie, pri ktorých nie sú určujúce architektonické a umelecké hodnoty, 24 % pamiatok ľudového staviteľstva, 13 % výtvarných pamiatok, 6 % pamiatok vedy a techniky a 1,72 % historickej zelene. SZERDOVÁ-VELASOVÁ, I. Pamiatky 20. storočia ako súčasť pamiatkového fondu SR. In: BARTOŠÍKOVÁ, T. *MONUMENTORUM TUTELA. Ochrana pamiatok* 32. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2020, s. 20. ISBN 978-80-89175-93-2.

17 Po bližšom preskúmaní evidovaných národných kultúrnych pamiatok (ďalej len „NKP“) s dátumom vzniku po roku 1945 (celkovo 537 nehnuteľných NKP) v ÚZPF figuruje 29 NKP s primárnym druhovým určením architektúra (pričom pamiatok histórie, ktoré sú bez určujúcich architektonických a umeleckých hodnôt, je 403). ÚZPF a register modernej architektúry vykazujú disproporcie aj v regionálnom pokrytí architektonických pamiatok 20. storočia.

18 Belohorcová, M., Hrdina, M. *Pezinok – pamiatková zóna. Zásady ochrany pamiatkového územia* [online]. Bratislava: Krajský pamiatkový úrad Bratislava, 2020-2021, s. 32 [cit. 5. septembra 2023]. Dostupné na: https://www.pamiatky.sk/Content/PZ_ZASADY/Pezinok/PZ_Pezinok_01_Zasady_ochrany.pdf

K zvýšenej ochrane a uvedomeniu si hodnôt môže prispieť aj aktuálne narastajúci záujem verejnosti o diela modernej architektúry, socialistického realizmu či povojnovej moderny na Slovensku. Zvýšená propagácia diel 20. storočia približuje ich jedinečnosť a neopakovateľnosť v slovenskom aj európskom priestore. K dôležitým momentom patrí tiež ich atraktivita a vysoký potenciál v oblasti turistického ruchu.¹⁹

19 Lokálne špecifiká modernej architektúry môžu byť využívané na zvýšenie turistického záujmu v podobe kultúrnej cesty. Pozri napr.: HURNAUS, H., KONRAD, B., NOVOTNY, M. *Eastmodern. Architecture and Design of the 1960s and 1970s in Slovakia*. Wien: Springer-Verlag GmbH, 2007, s. 12-37, 184-185. ISBN 978-3211715314.

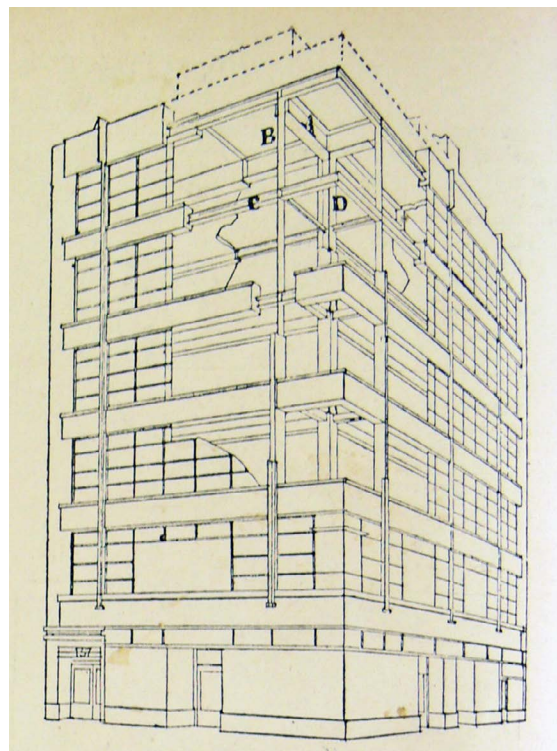
IFKO, S., JUVANČIČ, M., ZUPANČIČ, T. Slovenian Post-War Modernist Architectural Heritage as a Tourist Product [online]. In: *Architektúra & Urbanizmus*. Bratislava: Institute of History Slovak Academy of Sciences, 2013, Volume 47, No. 3-4, s. 183-199 [cit. 5. septembra 2023]. ISSN 2729-8752. Dostupné na: <https://www.architektura-urbanizmus.sk/2021/10/25/slovenian-post-war-modernist-architectural-heritage-as-a-tourist-product/>

3. KONŠTRUKCIE, TECHNOLOGIA VÝSTAVBY, MATERIÁLY, POVRCHOVÉ ÚPRAVY

►► Obr. 1. Znárodnenie skeletového stavebného systému, ktorý umožňuje použiť ľahkú fasádu so zasklenými plochami po celej šírke.

Nový spôsob stavania vychádzajúci z moderných ideí a pokrokového prístupu k architektonickej tvorbe v 20. storočí je priamo previazaný s príchodom nových materiálov, progresívnych spôsobov výroby, technologických postupov a konštrukčných systémov. Nové konštrukčné a materiálové možnosti sa spätne prejavujú na charaktere a výraze architektúry. Prechod od ručnej výroby a ručného obrábania k strojovej produkcii, priemyselnej veľkovýrobe a prefabrikácii, vniesol do stavebníctva výraznú racionalizáciu a zvýšenie efektivity výstavby. Premena remeselnej produkcie na priemyselnú produkciu, patriaca k charakteristickým znakom tohto obdobia, priniesla hodnoty mnohých unikátnych riešení ako dôkaz technickej a vedeckej úrovne našej spoločnosti.

Popri tradičných murovaných konštrukciách sa postupne od 20. – 30. rokov 20. storočia presadzovali nosné konštrukcie z ocele a železobetónu. Uplatňoval sa predovšetkým železobetónový (ďalej len „žb.“) nosný skeletový systém s murovanou výplňou stien a neskôr sa tvárny železobetón stáva jedným zo základných stavebných materiálov pri výstavbe. V priebehu storočia sa pre stavebníctvo vyvinuli viaceré inovatívne materiály a konštrukčné postupy. V rámci bývalého Československa vznikali v medzivojnovom období, ako aj v druhej polovici 20. storočia, autentické riešenia v oblasti architektúry a mnohé technické a technologické postupy.

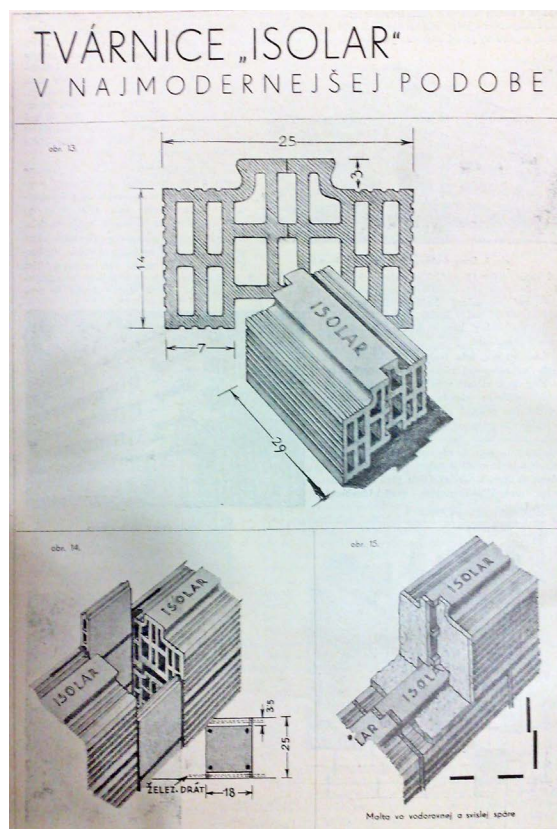
►► Obr. 2. Dobová reklama na dutinové keramické tvárnice.

KONŠTRUKCIE A KONŠTRUKČNÉ SYSTÉMY:

- stenové (murované, hrazdené ocelové, žb. alebo keramické panely, monolitické),
- skeletové (stĺpové, rámové, bezprievlakové, hríbové) priestorové nosné konštrukcie – žb. alebo ocelové, montované alebo monolitické,
- stropné a strešné (vodorovné) – keramické stropy, monolitické žb., ocelové, kombinované,
- priehradové (žb., ocelové),
- veľkorozpätové – predpäté a priestorové priehradové konštrukcie,
- zavesené (lanové, stanové) konštrukcie,
- škrupinové (žb.),
- lepené drevené konštrukcie,
- zavesené ľahké konštrukcie obvodových plášťov budov – ocelové, ocelovo-hliníkové plné alebo so zasklenými plochami.

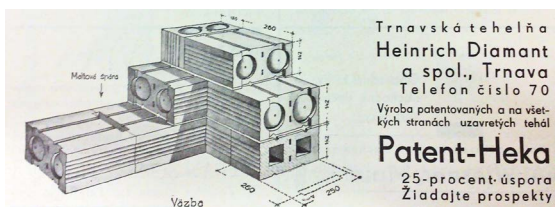
TECHNOLOGICKÉ SPÔSOBY VÝSTAVBY:

- murované (z plných pálených tehál, dutinové keramické tvarovky, pórobetónové a betónové tvárnice),
- montované – panelové systémy žb., ocelové alebo žb. skeletové konštrukcie a kombinované systémy,
- monolitické (žb. steny, jadrá, skelety, stropy, škrupinové prvky),

- špeciálne postupy:
 - zdvíhané stropy (technológia použitá pri výstavbe budovy Matice slovenskej v Martine, Dušan Kuzma a Anton Cimmermann),
 - zavesené konštrukcie (podlaží, fasád) na monolitickom jadre (výšková časť hotela Kyjev v Bratislave, Ivan Matušik), vahadlové zavesenie podlaží na ocelových lanách (administratívna budova v Považskej Bystrici, Ivan Meliš a Severín Ďuriš).

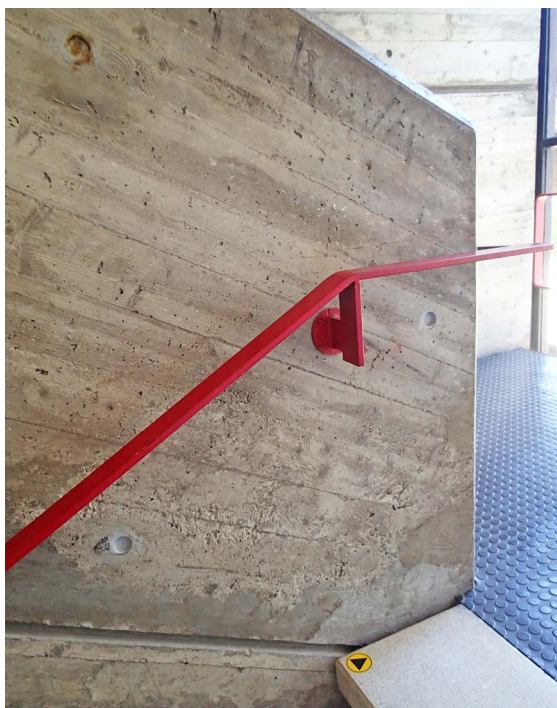
► Obr. 3. Dobová reklama na dutinové keramické tvárnice.

NOVÉ MATERIÁLY A STAVEBNÉ PRVKY:

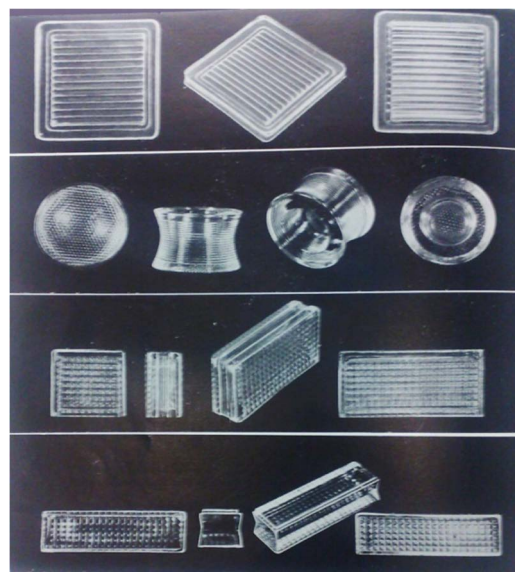
- betón, betón so železnou (ocelovou) výstužou – nosné konštrukcie, neskôr v druhej polovici 20. storočia sa stáva jedným z výrazových prostriedkov najmä brutalistickej architektúry s priznanou štruktúrou materiálu (odtlačky debnenia) – tzv. pohľadový betón,

► Obr. 4. Detail zábradlia schodiska vo výzore pohľadového betónu, Dom umenia, Piešťany.

►► Obr. 5. Dobová reklama s vyobrazením série tvarových vyrábaných tvarových typov sklobetónových tvárníc.

- dutinové keramické tvárnice (obvodové, priečkové, stropné) – rôzne druhy tvárnice prichádzajú na trh najmä od začiatku 30. rokov s cieľom odľahčiť a zlepšiť tepelnú a/alebo zvukovú izoláciu – používané ako nosné murivo alebo výplňové murivo v skeletových konštrukciách,²⁰
- drevo cementové dosky – známe ako heraklit (Heraklith), pre svoju pevnosť a výborné izolačné a protipožiarne vlastnosti boli bežne používané od 30. rokov aj v druhej polovici 20. storočia nielen ako stavebné prvky (pri debnení, izolácii, výstavbe priečok a podhládov), ale uplatňovali sa aj v rámci interiérov s priznaným povrchom,²¹
- technika pochromovania a poniklovania kovových povrchov – široké využitie najmä pri oknách, dverách, výkladoch a sprievodných kovaniach, zábradliach a drobných prvkoch, ako aj v rámci interiérov a mobiliáru,
- valcované a liate sklo (Float) – vo veľkých rozmeroch pre okná, výklady, zavesené fasády – sklo hladké rovné, tvarované, leštené, sklo so zrkadlovým povrchom (Miroglace, Thermolux), sklo číre alebo farebné – opáľové, mliečne sklo, dekoratívne sklá s reliéfnym alebo leptaným vzorom,
- farebné sklo (Opaxit, Miropak) – ploché valcované sklo nepriehľadné (obklady, svietidlá a prvky v interiéroch, zasklené panely na zavesených fasádach, kde sa využíval efekt s ich podsvietením, reklamné pútače),
- drôtené sklo – spevnené, druh bezpečnostného skla (zábradlia, parapety, okná),
- sklobetónové tvarovky (tiež luxfery) – viacero druhov a tvarov – štvorcové, okrúhle, obdĺžnikové, číre, biele alebo farebné sklo (napr. Duplex, Multiplex), ktoré bolo obľúbeným stavebným prvkom medzivojnovnej architektúry, ktorá ich používala ako výsostne moderný prvok pri efektných realizáciách zaklenutých zastrešení priestorov napr. pasáží, veľkých hál či zasklených stien, okien a interiérových priečok,

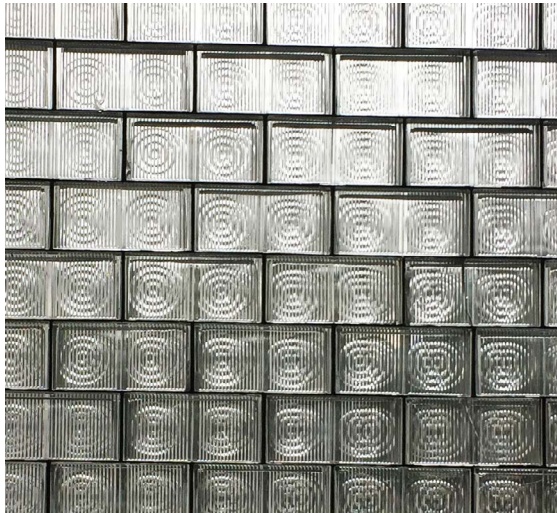

²⁰ V kúpeľnom dome Machnáč v Trenčianskych Tepliciach od Jaromíra Krejčara boli použité špecializované tvárnice ISOLAR. Pri Okresnej sociálnej poisťovni na Bezručovej v Bratislave od architekta Aloisa Balána boli použité tehly Rekord-Simplex a patentové tvárnice HEKA.

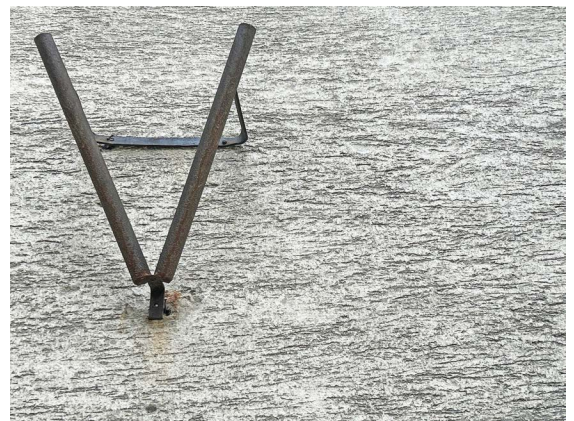
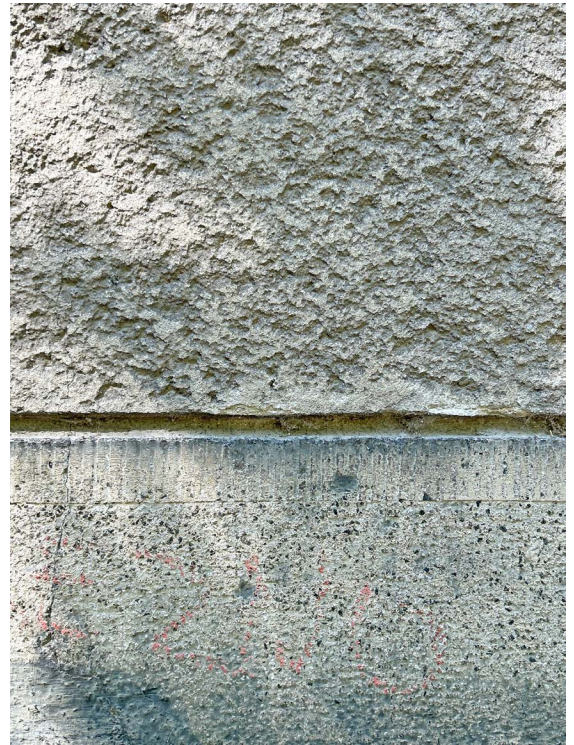
²¹ Architekt Ludovít Oelschläger v evanjelickom kostole v Tornali (1933) ponechal priznaný podhľad z heraklitových dosiek ako súčasť interiérového riešenia sakrálneho priestoru.

- prefabrikácia stavebných prvkov – tvarovky (keramické, sklenené, betónové a i.), stĺpy, nosníky (napr. keramické nosníky FERT a keramické vložky MIAKO), stenové žb. panely, stropné žb. panely (napr. dutinové panely PZD, dutinové dosky Spiroll, rebrové s prierezom TT), fasádne panely, okenné a dverné výplne (z ocelových, neskôr ocelovo-hliníkových profilov) a ďalšie,
- oceľ – široké využitie: nosné systémy, konštrukcie výplní otvorov, zavesené fasády, schodiská, drobné architektonické a interiérové prvky v podobe nehrdzavejúcej ocele (antikoro, inox),

► Obr. 6. Luxferová stena v zotavovni Morava (architekt Bohuslav Fuchs, 1930 – 1933), Tatranská Lomnica.

- tvrdé omietky a ušľachtilé omietky (hladené, škrabané alebo striekané – brizolit) – na začiatku 20. storočia sa začali používať nové typy omietok s použitím cementu známe ako tvrdé omietky s vyššou pevnosťou ako vápenné omietky, v povrchovej úprave škrabané alebo striekané, hladené omietky s imitáciou kameňa – žuly; pre rozšírené použitie ako pohľadových povrchových úprav so špecifickou farebnosťou a štruktúrou sa stali významným nositeľom architektonického vzhľadu budov; omietky sú pohľadové, ich povrchová úprava je finálna, majú vlastnú prirodzenú farebnosť danú použitým pieskom, cementom, alebo sú prefarbované v hmote, nenatierajú sa nátermi, ich štruktúra a zrnitosť sú výsledkom ručnej práce; v súčasnosti viaceré špeciálne technologické postupy nedokážeme presne zopakovať a pri obnove sa prejavuje snaha aspoň o napodobnenie výzoru, štruktúry a farebnosti,

► Obr. 7, 8, 9. Ukážky zo širokej škály rôznych štruktúr a farebnosti tvrdých fasádnych omietok budov z 20. – 30. rokov 20. storočia, ktoré dokladajú vyspelosť ručnej remeselnej práce.

►► Obr. 10. Detail brizolitevej fasádnej omietky, začiatok 70. rokov 20. storočia.

- umelý kameň – na báze cementu – rôzne tvarovaný so širokým uplatnením (najmä v 20. – 40. rokoch 20. storočia), najbežnejšie využívaný pri realizácii architektonických článkov, markíz, portálov a rámovania otvorov (s charakteristickým detailom profilovaného lemu), soklových pásov, schodísk, ako aj zábradlí, múrikov, parapetov, v tvorbe sochárskych prvkov; obdobne ako ušľachtilé omietky aj umelý kameň je pohľadový s prirodzenou farebnosťou

vyplývajúcou z použitých materiálov (farebnosť piesku a podrveného kameniva) alebo je dofarbovaný v hmote (najčastejšie sivá, okrová, tehlovočervená), povrch je ručne stvárnený s osobitou štruktúrou a detailmi – zdrsnený, profilovaný, hladný či leštený, povrchová úprava je finálna a nenatiera sa nátermi,

► Obr. 11. Osobito tvarovaný vstupný portál bytového domu, 1925.

►► Obr. 14. Príklad jednoliatej plochy doplnenej časťami s inou farebnosťou, pásmi a vzormi z drobnej mozaiky.

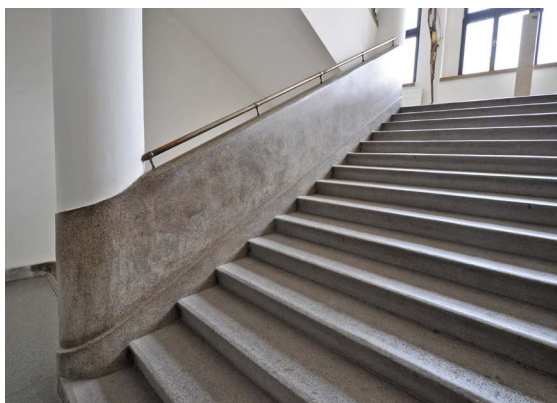

► Obr. 12. Bežné portálové riešenie bytových domov, 20. roky 20. storočia.

►► Obr. 15. Spôsoby kladenia travertínového obkladu na fasádach OD Prior, Bratislava.

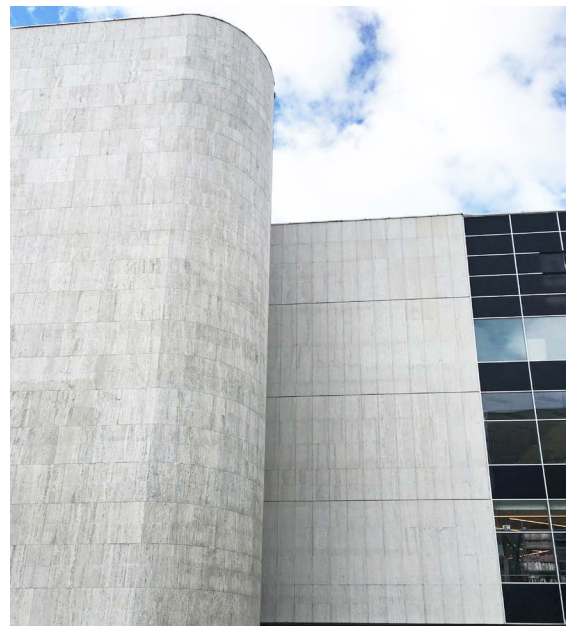
► Obr. 13. Z umelého kameňa sú realizované schodiskové stupne a plné zábradlie, ktoré je v leštenej úprave.

- terazzo – liata podlaha na báze cementu so vsypanou kamennou drvinou, brúsená a leštená alebo vo forme dlaždíc spolu s tvarovanými soklovými prvkami, rozšírené používanie v interiéroch aj exteriéroch; jednoliate plochy môžu byť doplnené časťami s inou farebnosťou, pásmi alebo vzormi z drobnej mozaiky, poškodené časti možno doplniť v rovnakej farebnosti, frakcii kameniva,

- travertín – tento prírodný kameň predstavuje charakteristický materiál slovenskej modernej architektúry;²² travertín z lomu Dreveník v Spišskom Podhradí je považovaný za najkvalitnejší travertín v krajine; širokým použitím predstavuje typický znak vysoko kvalitnej medzivojnovej architektúry na Slovensku (pamätník M. R. Štefánika na Bradle od Dušana Jurkoviča, Národná banka v Bratislave od Emila Belluša a i.), na ktorú neskôr nadväzuje aj neskorá moderna (napr. použitie travertínu na polyfunkčnom objekte OD Prior s hotelom v Bratislave od Ivana Matušika, kde kompaktné plochy travertínových obkladov pôsobia ako abstraktné umelecké diela),

22 ANDRÁŠIOVÁ, K., et al. Travertine Modernism [online]. In: *Other Modernisms. A Selection from the Docomomo registers*. Paris: Docomomo International secretariat, 2007, No. 36, s. 90-93 [cit. 5. septembra 2023]. ISSN 1380-3204. Dostupné na: <https://docomomojournal.com/index.php/journal/issue/view/59>

►► Obr. 18, 19.
Príklady farebných kombinácií bežných sklenených mozaikových obkladov štvorcového tvaru, prevažne aplikované na fasády budov občianskej vybavenosti, 70. – 80. roky 20. storočia.

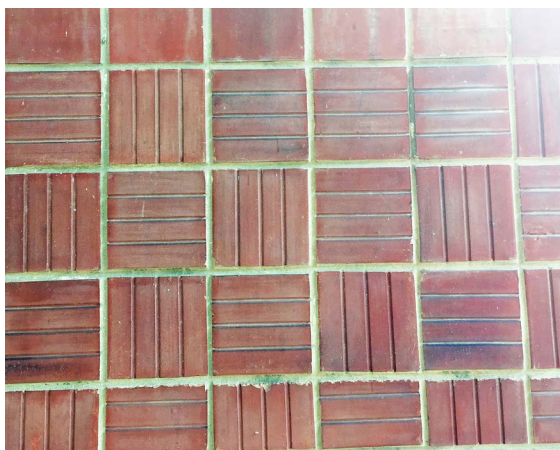
- levický zlatý ónyx – dekoratívny priesvitný travertín osobitej zlatistej farebnosti (nazývaný aj ónyxový mramor), fažit sa začal začiatkom 20. storočia v lome pri Leviciach, často nachádza uplatnenie v reprezentatívnych a vstupných priestoroch, schodiskách, najmä v podobe obkladových platní (Mestská sporiteľňa v Bratislave od Juraja Tvarožka),
- tatranská žula – sivý, zrnitý granit, bohato používaný ako lokálny kameň v hladkej, opracovanej alebo surovej, lomovej podobe (budovy lanovky v Tatranskej Lomnici od Dušana Jurkoviča),
- keramické obklady – fasádne a interiérové s tvarovanými prvkami na nárožia a sokle, rôzne povrchové a farebné úpravy (belninové, farebné glazované a i.),

► Obr. 16.
Horizontálne kladený fasádny keramický obklad s tvarovanými dielmi na nároží, 30. roky 20. storočia.

► Obr. 17. Štvorcový keramický obklad architekta Dušana Jurkoviča so striedavým kladením, 30. roky 20. storočia.

►► Obr. 20.
Príklad interiérovej vysokokvalitnej sklenenej mozaiky (v tomto prípade s obdĺžnikovým tvarom).

- sklenené mozaikové obklady – charakteristické pre architektúru 60. – 70. rokov 20. storočia, drobné väčšinou štvorcového tvaru, aplikované veľkoplošne na fasády, ako aj na interiérové povrchy najmä pri objektoch občianskej vybavenosti (školy, zdravotnícke strediská, administratívne budovy, obchodné objekty a pod.) v rôznych farebnostiach a kombináciách; v interiéroch sa často na riešenie rozsiahlejších plôch uplatnili kvalitnejšie typy mozaik (s dúhovým sklom a pod.),

- podlahoviny – linoleum, gumené podlahy a xylolit v 20. – 30. rokoch 20. storočia v duchu hygienických a ľahko udržiavateľných priestorov našli široké uplatnenie ako nové druhy podlahovej krytiny (xylolit do 60. r. 20. storočia),
- syntetické materiály – bakelit, galalit, laminátový umakart, PVC, neskôr sklolaminát, polykarbonát, duroplast,
- materiály a stavebné prvky na báze azbestu (eternitová krytina bola používaná už od začiatku 20. storočia).

K NOVŠÍM MATERIÁLOM A STAVEBNÝM PRVKOM, KTORÉ BOLI VYUŽÍVANÉ NAJMÁ V DRUHEJ POLOVICI 20. STOROČIA PATRIA:

- hliník – priemyselná výroba od 20. rokov 20. storočia, masové rozšírenie produkcie pre stavebníctvo v 60. rokoch 20. storočia, kde najširšie uplatnenie nachádza pri realizáciách fasádnych prvkov (zasklené fasády), fasádnych panelov a množstvo typov rámov zasklení; hliník je ľahký, odolný, ľahko tvarovateľný kov, pri poškodení však nie je opraviteľný, keďže dielenské spracovanie hliníka nie je možné, prvky sa môžu produkovať len sériovou fabrickou výrobou; životnosť a farebná stabilita sa zvyšuje protikoróznou úpravou anodickou oxidáciou (eloxovaný hliník),
- kopilit (Copilit, Profilit) – samonosná stavebná sklenená tvárnica z profilového skla valcovaného do tvaru U, podlhovastý tvar s maximálnou dĺžkou až 7 m, predstavuje odolnú formu zasklenia, ktoré prepúšťa svetlo a zároveň je nepriehľadné; primárne sa používal od polovice 20. storočia pri stavbe priemyselných budov, neskôr aj obytných a administratívnych budov ako obvodový plášť alebo vnútorné priečky, interiérové prvky; prvú realizáciu s použitím kopilitu predstavuje budova bývalého Výskumného ústavu ekonomiky a organizácie stavebníctva v Ružovej doline v Bratislave od architektov Karola Paluša a Jozefa Chovanca (1966 – 1967, v súčasnosti Okresný úrad Bratislava, Katastrálny odbor).²³

TECHNICKÉ VYBAVENIE BUDOV

Novinky v technickom vybavení budov umožňovali stavať objekty funkčnejšie, vyššie, zložitejšie a užívateľsky komfortnejšie:

- elektrifikácia budov – osvetlenie interiérov, osvetlenie fasád, svietiace a kinetické reklamné prvky, prevádzka elektrických spotrebičov a zariadení,
- centrálné vykurovanie,
- vetranie a kúrenie vzduchotechnickým zariadením,
- termoregulácia chladenými stropmi,
- rozvody teplej a studenej vody, kanalizácie,
- rozvody plynu,
- zariadenia vertikálneho pohybu – výťahy, eskalátory.

FASÁDY

Fasády – neomietnuté murivo, omietka (viacero druhov), obklady – keramické, kamenné, sklenené, kovové, viacvrstvé prevetrávané fasády (oceľové, hliníkové), pohľadový betón, tvárnice kopilit.

ĽAHKÉ OBVODOVÉ PLÁŠTE BUDOV

Prvé ľahké obvodové plášte budov – zavesené zasklené fasády – sa objavujú začiatkom 30. rokov 20. storočia ako progresívne architektonické prvky (prvýkrát na Slovensku na budove Slovenskej sporiteľne od Juraja Tvarožka v Bratislave) s oceľovou konštrukciou s výplňou z číreho a farebného skla, v povojnovom období sa transformujú na typové systémy oceľovo-hliníkové (napr. boletický panel).

OKNÁ

S vývojom stavebných konštrukcií súvisí zväčšovanie okenných otvorov, v priebehu 20. – 30. rokov 20. storočia z vertikálnych rozšírené na horizontálne, až súvislé zasklené pásy – pásové okná, súčasne nastupuje tendencia znižovať hrúbku profilov, naplňajú sa hygienické kritériá – vetranie, presnenie, spojenie interiéru s exteriérom.

- Drevené okná skriňové (špaletové) – dvojité, neskôr postupne používané zdvojené (rozšírenie po roku 1945),
- kovové okná – rámy majú subtilné profily, bez ozdobnej profilácie, náter dvojstupňový (základný antikoročný náter olovnatý – minimum, viac vrstiev olejového neskôr syntetického náteru s farebným pigmentom),
- snaha o industriálnu a cenovo efektívnu výrobu okien – oceľové okná s často jedinečnými technickými detailmi, napr. okná bratislavskej firmy Kraus z 30. rokov 20. storočia predstavujú dobovo vysoko progresívny výrobok, dokladajúci vyspelosť medzivojnovnej priemyselnej výroby (špeciálny spôsob otvárania, vetracie mriežky),
- viaceré typy podľa otvárania (krídlové otváratelné, sklopné, výklopné, posuvné, zhrňovacie/skladacie, výsuvno-sklopné, vysúvateľné pomocou nožnic, spúšťacie, kyvné okolo horizontálnej alebo otočné okolo vertikálnej osi, s ventilačným krídlom, pevné zasklenie a ovládacie mechanizmy – páky, kľučky, držadlá),
- súčasťou okien sú tieniace systémy s ovládacími mechanizmami – vnútorné rolety látkové, exteriérové žalúziové s drevenými lamelami, tzv. esslingerove rolety, exteriérové vysúvacie markízy látkové.

► Obr. 21. Kopilit ako architektonický prvok – experimentálny bytový dom s mezonetom (architekt Jozef Fabianek, 1974), Jurigovo nám., Bratislava.

²³ Architekt Ivan Matušik použil kopilit na zasklenie vnútornej fasády Hotelu Baník v Bojniciach (1968 – 1975). Kopilit sa objavil v roku 1973 na domoch areálu Detského mestečka v Trenčíne od architektov Petra Brtka, Ludovíta Režucha a Pavla Čabu. Do mestského prostredia ho vniesli architekti Ivan Marko, Marta Kropiláková a Marián Šmottlák fasádou bytového domu na Palackého ul. v Bratislave (projekt 1979).

VÝKLADY

Výklady – rozvoj nových technológií a materiálov sa v 30. rokoch 20. storočia prejavil aj vo stvárnení výkladných skriň. Transformácia výkladov priniesla rozširovanie otvorov a otváranie budov smerom k parteru zasklenými plochami a spolu s reklamnými a svietiacimi zariadeniami sa v mestskom prostredí stali synonymom moderného života. K existujúcim mestským budovám pribudli nové špecializované obchodné paláce, tzv. obchodné domy.

Výklady obchodov nadobudli podobu rozmerných sklenených tabúl v subtilných oceľových rámoch s antikoróznymi a chrómovanými prvkami, doplnené obkladmi z opaxitu, keramiky, umelého kameňa. Nasvietenie tovaru vo vnútorných priestoroch výkladu bolo realizované viacerými druhmi elektrických svietidiel. Výklad bol akcentovaný svetelnou reklamou (napr. podsvietené tabule mliečného skla, tvarované neónové trubice a i.). Zasklenia v rámoch boli buď fixné, alebo s dômyselným otváraním. Neskôr v 60. – 70. rokoch prevažovali kovovo-hliníkové konštrukcie výkladových skriň, kde popri bežných typových prvkoch boli navrhované aj osobité, dizajnové riešenia (viac pozri v: [Meštianska architektúra a Reklama](#)).

DVERE

Okrem bežných typov dverí sa začali vo veľkej miere používať celozasklené dvere v ráme alebo bezrámové.

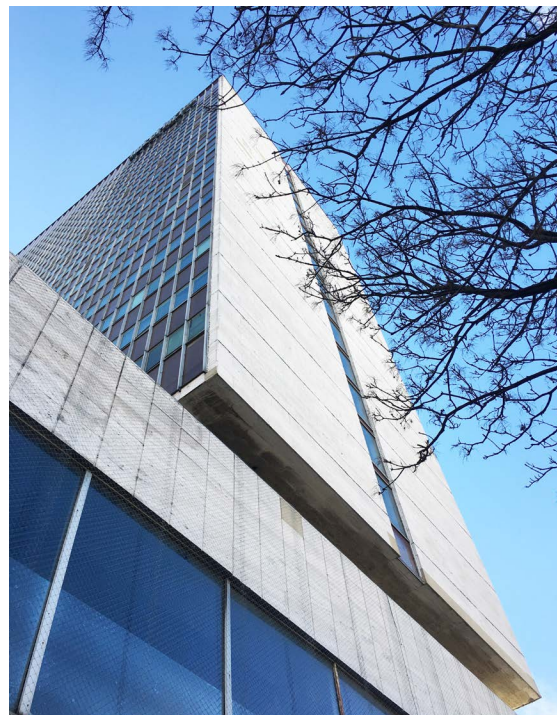
- Ďalšie spôsoby otvárania – posuvné, harmonikovo skladacie, zasúvacie vertikálne, mechanizmy dverí s elektrickým pohonom,
- špecializované typy dverí – zvukovoizolačné (televízne a rozhlasové štúdiá, špeciálne pracoviská), dvere s odolnosťou proti žiareniu (RTG), tepelnoizolačné, protipožiarne a i.

Výhody typizovanej a prefabrikovanej výstavby v medzivojnovom Československu zaviedla a úspešne využívala zlínska firma Baťa (obchodné a výrobné objekty, rodinné domy, kostoly). V povojnovom období sa v rámci zvýšenia efektívnosti stavebníctva rozvinul systém unifikácie a prefabrikácie.

Železobetónový prefabrikát – panel sa stal základným stavebným prvkom používaným predovšetkým pri výstavbe panelových bytových domov, uplatnil sa však aj pri administratívnych, obchodných, kultúrnych a i. objektoch. Prvý panelový dom Slovensku Montdom realizoval v roku 1955 architekt Vladimír Karfík so študentmi Slovenskej technickej univerzity na Kmeťovom nám. v Bratislave. Vznikla celá škála prefabrikovaných stavebných systémov – celopanelové (T06-BA, BA-NKS, P.1.14, P.1.15, G57, B70 a i.), predpäté rámové konštrukcie (napr. panelový systém typ BA), skeletové systémy (Priemstav MS-RP, S1.2, známa veľkorozpätová sústava ŠPÚO-ZIPP – INTEGRO bola vyvinutá na výstavbu obchodných domov PRIOR, našla široké využitie napr. aj pri realizáciách kultúrnych domov).

Fasádne obkladové systémy prevetrávaných fasád, oceľovo-hliníkové prvky a panely, boli rozšírený prvok fasádnych panelov s hliníkovými profilmi široko aplikovaný na verejných budovách občianskej vybavenosti vytvárajúci charakteristický modulový raster s priebežnými vertikálnymi profilmi. Najpoužívanejším typom na celom území bývalého Československa

bol tzv. boletický panel, ďalej stavebný systém typu KORD, SIDALVAR a kovoplastické obvodové panely. Predstavuje typizovaný závesný konštrukčný fasádny systém – ľahký obvodový plášť s nosnou rámovou oceľovou konštrukciou z tenkých profilov, v hornej časti rámu je zasklenie s otvárateľným alebo kyvným, resp. otočným oknom z oceľového alebo dreveného rámu, parapetný panel krytý sklenenou farebnou tabuľou (opálové alebo smaltované sklo), vnútri drevo-triesková alebo azbestocementová doska a minerálna vlna. Rámový konštrukčný raster je krytý vertikálne priebežnými hliníkovými lištami.

Od 60. rokov 20. storočia sa pri výstavbe budov začali vo významnej miere využívať výrobky na báze azbestu vďaka svojim výborným tepelnoizolačným a protipožiarным vlastnostiam. Najznámejšie je ich uplatnenie v podobe strešných eternitových krytín, izolačných azbestocementových dosiek v rámci fasádnych panelových systémov (najmä tzv. boletický panel), protipožiarnych izolácií vo forme nástrekov konštrukcií budov, kanalizačných potrubí, zavlažovacích rozvodov a i. Tieto azbestové prvky sa používali pri výstavbe verejných budov a bytových domov, ako aj pri obnovách historických budov. Koncom 20. storočia došlo k zákazu ich používania v stavebníctve vzhľadom na vysoké zdravotné riziká. Zaobchádzanie s materiálmi na báze azbestu si vyžaduje špeciálny bezpečnostný režim, na ktorý je potrebné myslieť pri preventívnej údržbe a najmä pri plánovaní obnovy budovy.

Rozšírené bolo aj používanie syntetické materiálov, ako sú syntetické polyméry (plasty) – okná, potrubia, nátery, podlahy, v súčasnosti vinylové podlahoviny, izolácia, interiérové povrchy a nábytok (bakelit, galalit, lamináty, ako napr. umakart sú trvanlivé, molitan rýchlo degraduje), výrobky z PVC (degradujú), sklolaminát a polykarbonát (sú trvácne).²⁴

24 Moderní materiály ve stavbách minulého století I. Praha: Společnost pro technologii ochrany památek – STOP, 2022.

► Obr. 22. Zavesený oceľovo-hliníkový obvodový plášť výškovej časti hotela Kyjev predstavuje unikátny systém navrhnutý architektom Ivanom Matušikom, Bratislava.

Vo veľmi všeobecnej rovine sa za charakteristickú črtu architektúry prvej polovice 20. storočia považuje vysoká kvalita remeselnej úrovne pri stavbách aj interiéroch, čo dokazujú aj po storočí užívania početné administratívne budovy, školské stavby či bytové domy. Kvalita dobovej produkcie a prvkov bola vysoká aj pri sériovo produkovaných výrobkoch. Poctivú realizáciu budov v niektorých prípadoch narúša použitie nových materiálov a konštrukcií, ktoré z dlhodobého hľadiska nedosiahli očakávané vlastnosti (napr. niektoré izolačné materiály). Ďalšou v súčasnosti problémovou stránkou je subtilnosť stavebných konštrukcií, ktorá je prejavom dobových snáh o maximálne otvorenie, funkčnosť a racionalizáciu budov, čím preukazuje iné nastavenie dobových stavebnizolačných parametrov. Tu je zároveň potreb-

né rozlišovať, ktoré objekty boli realizované a užívané ako sezónne (rekreačné, kúpeľné). Architektúra druhej polovice 20. storočia je všeobecne vnímaná ako menej kvalitne realizovaná, kedy sa postupne prejavuje strata remeselných zručností, ako aj nedostatok vhodného a kvalitného materiálu. Na druhej strane sa v prevažnej miere spolieha na už overené materiálové a technologické riešenia. Pri významných reprezentatívnych stavbách sa kládol dôraz na nadštandardné vyhotovenie vysoko prevyšujúce bežnú produkciu, čo sa týkalo aj použitých materiálov, ako aj nárokov na celkové vybavenie. Zovšeobecňujúce charakteristiky však môžu byť skresľujúce a nepresné a treba ich vnímať skôr iba ako stručný komentár dobových tendencií a prejavov v stavebníctve.

4. PAMIATKOVÝ VÝSKUM

Na úspešnú a kvalitnú pamiatkovú obnovu diel modernej architektúry je pamiatkový výskum s archívnym výskumom, podrobnou inventarizáciou hodnotných prvkov, zistením primárnych povrchových úprav, špecifikáciou pamiatkových hodnôt a návrhom obnovy rovnako dôležitý ako pri starších objektoch.

Špecifiká pamiatkového výskumu diel architektúry 20. storočia:

- pri architektonicko-historickom výskume, na rozdiel od starších historických objektov, diela realizované v 20. storočí kladú menšie nároky na datovanie, výskum slohového vývoja či stavebných etáp,
- pomerne jednoduchá identifikácia pôvodných prvkov – skúmané objekty spravidla vykazujú výraznú primárnu vrstvu a odlišiteľné sekundárne vstupy,
- dostupnosť archívnych zdrojov a dokumentačného materiálu – pri architektúre 20. storočia je výhodou vysoká pravdepodobnosť zachovania pôvodnej projektovej dokumentácie, prípadne dobové produktové katalógy výrobcov; fotografická dokumentácia poskytuje ďalší hodnotný súbor informácií (o spôsobe výstavby, výtore diela krátko po dokončení a pod.),
- popri zachovanej výkresovej dokumentácii, fotografiách či iných archívnych materiáloch môže byť dôležitým zdrojom informácií dobová tlač, odborné periodiká a publikácie,
- žijúci autor/autori,
- aj pri podrobne zdokumentovanej stavbe (výkresy, fotografie) je vhodná požiadavka na zistenie presnej materiállovej podstaty, ako aj pôvodnej farebnosti vykonaním stratigrafického výskumu.

Druh a rozsah pamiatkového výskumu určujú krajské pamiatkové úrady (ďalej len „KPÚ“) v rozhodnutí:

- architektonicko-historický výskum – predstavuje základnú formu pamiatkového výskumu architektonických diel modernej architektúry,
- umelecko-historický výskum – je potrebný na získanie vedomostí a návrhu metód pamiatkovej obnovy o výtvarných dielach a ich autoroch, prípadne o výtvarne riešených fasádach s architektonickými článkami, o riešení interiérov a ich detailov,
- urbanisticko-historický výskum – je potrebný pri rozsiahlych stavebných súboroch, sídliskách,
- reštaurátorský výskum – je potrebný na získanie informácií o zaniknutých, deštruovaných umeleckých dielach (napr. nástenné maľby pod sekundárnymi nátermi), pri významných architektonických dielach aj na zistenie pôvodnej farebnosti a materiálloveho zloženia náterov konštrukčných prvkov, fasádnych prvkov, interiérových prvkov a pod.,
- archeologický výskum – vyžaduje sa len ako doplnkový výskum v prípade potenciálnych archeologických nálezov a nálezísk.

5. PAMIATKOVÉ HODNOTY, PREDMET A ROZSAH PAMIATKOVEJ OCHRANY

Dielo architektúry 20. storočia predstavujú plnohodnotnú kultúrnu vrstvu uzavretej dejinnej kapitoly a platia na ne rovnaké pamiatkové parametre ako na pamiatky predošlých historických období. Zároveň svojou materiálovou, technologickou a výzorovou podstatou vnášajú nové pohľady a požiadavky na pamiatkový prístup a na spôsoby obnovy.

Kvalifikované rozpoznanie pamiatkových hodnôt diela a špecifikácia rozsahu pamiatkovej ochrany (na základe výsledkov pamiatkových výskumných prác) je základom na metodickú koncepciu a stanovenie podmienok pamiatkovej ochrany a obnovy.

Pri architektonickom dedičstve 20. storočia, vzhľadom na malé, prípadne žiadne prevrstvenie stavebných etáp a sekundárnych zásahov, je postup identifikácie pôvodných prvkov pomerne bezproblémový. Nasleduje však ďalšia podstatná rovina, ktorou je dôsledné určenie ich pamiatkových hodnôt, definovanie a odôvodnenie ich zachovania. Pri pamiatkovom vyhodnocovaní je potrebné upozorniť na riziko podhodnotenia kritéria vzácnosti a potreby chrániť diela či ich prvky, ak sú ešte vnímané ako bežné, utilitárne, bez výnimočnosti, čo sa dotýka najmä mladšej architektúry.²⁵

Ďalším faktorom je výrazová blízkosť so súčasnou architektonickou tvorbou, kde na prvý pohľad chýbajú jednoznačné markery typické pre pamiatky starších historických období.

K hlavným špecifikám modernej architektúry vo všeobecnosti patrí absencia historického architektonicko-výtvarného tvaroslovía a redukcia ozdobnosti, resp. nedekoratívnosť fasád v tradičnom ponímaní a prenesenie estetických kvalít na iné formy architektonického a umeleckého vyjadrenia – nová stavebná estetika, nové spôsoby komunikácie architektúry s umením. Hodnoty architektonických prvkov, použitých materiálov, ich farby a štruktúry tvoria ekvivalent k sochárskej a maliarskej výzdobe. V centre záujmu stojí riešenie konštrukcií a detailov, materiálová a technologická stránka diela a jej autenticita, ktorá sa stáva ťažiskom pri pamiatkovej ochrane a obnove modernej architektúry. Hodnotenie moderných diel a diel povojnovej moderny preto vyžaduje posun vo vnímaní pamiatkových kvalít, ktoré nemusia byť prvoplánovo zreteľné a rozpoznateľné. Puristické bezozdobné či brutalistické fasády z pohľadového betónu vykazujú rovnaké výtvarné hodnoty ako dekoratívne stavby staršej histórie.

Základným východiskom pri špecifikácii pamiatkových hodnôt diel architektúry 20. storočia je zákonom formulovaná definícia²⁶, ktorú ďalej bližšie dopĺňajú niektoré kritériá charakteristické pre tento segment pamiatkového fondu.

PAMIATKOVÉ HODNOTY ARCHITEKTÚRY 20. STOROČIA

SPOLOČENSKÉ A HISTORICKÉ PAMIATKOVÉ HODNOTY:

- dokument spoločenského, ekonomického a kultúrneho vývoja, význam a zaradenie do dobových súvislostí, kultúrno-spoločenský kontext (objekt YMCA v Bratislave z rokov 1920 – 1923 ako prvá budova sídla americkej organizácie YMCA v Európe),
- idey minimálneho bývania, požiadavky na zdravé a hygienické bývanie (Unitas a Nová doba v Bratislave, kúpeľný dom Machnáč v Trenčianskych Tepliciach),
- politika sociálneho štátu v architektúre druhej polovice 20. storočia – budovanie sídlisk s komplexnou sieťou infraštruktúry a občianskej vybavenosti – školské stavby, zdravotnícke zariadenia, kultúrne domy, obchodné prevádzky, domy služieb a pod.,
- budovanie sídiel formatívnych politických a kultúrno-spoločenských inštitúcií krajiny (Slovenské národné múzeum, Slovenské národné divadlo, Slovenská národná galéria, Úrad vlády Slovenskej republiky, vládne budovy, budovy ministerstiev a i.),
- diela a komplexy spojené s významnými udalosťami a podujatiami (Olympijský lyžiarsky areál FIS na Štrbskom Plese),
- dokumenty prvej a druhej svetovej vojny a Slovenského národného povstania (ďalej len „SNP“).

KRAJINNÉ PAMIATKOVÉ HODNOTY:

- objekty situované v krajinnom, prírodnom prostredí,
- solitéry osadené v súlade s charakterom krajiny, tvarovaním terénu (areál FIS Štrbské Pleso, krematórium v Bratislave),
- krajinné dominanty (televízna veža Kamzík v Bratislave),
- stavebné komplexy (sanatórium Vyšné Hágy spolu s parkovou úpravou),
- parky a záhrady pri vilách.

25 Veci tvoriace našu každodennú súčasť môžu byť ťažšie vnímané ako hodné pamiatkovej ochrany, ich pamiatkové hodnoty sú viditeľnejšie až keď sa stanú vzácnymi, neopakovateľnými a ohrozenými. SOLAŘ, M. Obnova vilové architektúry 20. a 30. let. In: SOLAŘ, M., et al. *Památková obnova vilové architektúry 20. a 30. let 20. století*. Brno: Národní památkový ústav, 2015, s. 15. ISBN 978-80-7480-036-8.

26 Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“).

URBANISTICKÉ PAMIATKOVÉ HODNOTY:

- širšie urbanistické súvislosti, prepojenie s okolitým prostredím, solitérna stavba, stavebný súbor, areál,
- situovanie solitérov alebo stavebných komplexov v rámci lokality (Dom kultúry v Trnave) – solitérnosť objemových (abstraktných, znakových či symbolických) figúr patrí k charakteristickým prejavom tvorby 60. – 70. rokov 20. storočia,
- solitérna vilová zástavba,
- bloková mestská zástavba,
- sídlisko, stavebný súbor,
- začlenenie stavby do prostredia kontextuálne/kontrastné (OD Prior Košice – kontextuálne začlenenie moderného objektu do historickej mestskej štruktúry/premostenie Slovenskej národnej galérie v Bratislave),
- objemové dominanty (budova Rozhlasu v Bratislave),
- výškové dominanty (bytový dom Manderla, administratívna budova Slovenskej televízie v Bratislave),
- ideové dominanty (Pamätník a múzeum SNP v Banskej Bystrici),
- kompozícia, priestorovo-hmotové vzťahy v rámci stavebných súborov (sídlisko Nová Dubnica, urbanistický súbor v Baťovanoch-Partizánskom),
- riešenie komunikácií dopravných a peších, riešenie verejného priestoru,
- zažitý, charakteristický komponent mestského obrazu, orientačný bod urbanistickej štruktúry.

ARCHITEKTONICKÉ PAMIATKOVÉ HODNOTY:

- zaradenie štýlové, architektonický prístup, typologické riešenie vzhľadom na funkčnú náplň, využitie progresívnych, experimentálnych prístupov, úroveň architektonických kvalít v kontexte dobovej produkcie,
- stavebná konštrukcia,
- objemová kompozícia (polyfunkčný objekt OD Prior s hotelom v Bratislave),
- architektonická forma a výraz – prípadne funkcia symbolu, znaku,
- dispozícia:
 - v kontexte funkčných, prevádzkových nárokov,
 - v kontexte typológie,
- vnútorné priestorové riešenie – spôsob usporiadania priestorov a ich vzájomné vzťahy (otvorená dispozícia, plynulé prepájanie polouzavretých priestorov, bunková, chodbová dispozícia a pod.),
- riešenie fasád – kompozičné a materiálové – povrchové úpravy: omietané plochy (ušľachtilé omietky), neomietnuté murivo, obklady keramické, kamenné, mozaikové, pohľadový betón, zasklené fasády, zasklené výklady parteru (napr. pavilón Umeleckej besedy slovenskej v Bratislave – prvá moderná stavba na Slovensku s použitím žb. rámovej nosnej konštrukcie, funkcionalistickým usporiadaním dispozície a hmôt, aplikáciou neomietnutého muriva a industriálnych strešných svetlíkov),
- riešenie interiérov – priestorové, materiálové, výtvarné, dizajnové – ako nesmierne citlivá zložka diela, ktorá najrýchlejšie podlieha utilitárnym zmenám a deštrukcii; neodbornými zásahmi či ich odstránením objekt stráca významnú autentickú vrstvu; základ riešenia vnútorných

priestorov tvoria podlahy, obklady, podhlady, nátery, ako aj interiérové prvky (priečky, dvere, vstavané svietidlá, dizajnové prvky) – ich materialita, povrchová úprava, dizajn; nedielnu súčasť interiérov predstavujú mobiliár, svietidlá, dizajnové aj bežné typové vybavenie, ktoré dopĺňajú komplexný interiérový program budovy a charakteristicky dotvárajú jej priestory; dôležitým momentom je tiež výber a umiestnenie výtvarných diel, ktoré sú vo väčšine prípadov vytvorené priamo pre konkrétny objekt; častým javom je stváranie interiérov historickej budovy v rámci dobovej modernizácie (napr. riešenie spoločenských sál a sobášnych siení v mestských domoch a palácoch, úpravy kaštieľov, radníc); navrhovanie a stváranie interiérov v rámci architektonickej tvorby je chápané ako podstatná súčasť autorskej výpovede a súčasne ako dôležitý nositeľ pamiatkových hodnôt,

- riešenie otvorov, okenné a dverné výplne, kde materiál a konštrukčná stránka výplní predstavuje významnú súčasť autentických hodnôt objektu a vytvára charakteristický výraz budovy; v architektúre moderny 20. storočia sa okná i dvere na čistých plochách fasád stávajú základným kompozičným momentom a vizuálnym nositeľom estetických kvalít,
- okná a dvere – drevené a kovové rámy, profilácia rámov a členenie, spôsoby otvárania, kovanie, kľučky a držadlá, prvky ventilácie, druhy zasklenia; súčasťou riešenia okenných výplní sú tieniace prvky (drevené, látkové) s ich vlastnými konštrukciami a mechanizmami na ovládanie, pri dverách a výkladoch ako sprievodné vybavenie v podobe mreží prípadne iných bezpečnostných prvkov (roletové, zasúvacie, panelové); v téme okien došlo v priebehu minulého storočia k radikálnemu vývoju a viacerým výrazovým zmenám; vo funkcionalistickej architektúre sa tradičné proporcie vertikálne orientovaných okien postupne transformovali na široké horizontálne okná, ktoré sa ďalej spájali do ucelených priebežných okenných pásov, zároveň sa v rámci zefektívnenia prejavovala snaha minimalizovať rámove konštrukcie; neskôr okná nadobúdajú výzor horizontálnych a vertikálnych štrbín (v rámci brutalistickej architektúry) alebo kompaktných celkovo zasklených fasádnych sústav; tvar aj konštrukčné detaily okna boli často navrhované priamo architektom.; zachované unikátne, ale aj typové riešenia predstavujú cenný doklad vývoja tvorivej činnosti človeka a technického vývoja spoločnosti,
- autentické okná i dvere sa radia k najohrozenejším stavebným prvkom modernej architektúry; rapídna rýchlosť ich celoplošnej výmeny má za následok, že podstatná časť pôvodných výplní medzivojnovnej architektúry je odstránená, predovšetkým pri kovových konštrukciách,
- ľahké obvodové plášte – zasklené zavesené fasády, prvé na Slovensku boli realizované začiatkom 30. rokov 20. storočia (prvým reprezentantom je budova Slovenskej sporiteľne od Juraja Tvarožka v Bratislave); neskôr od 60. rokov 20. storočia vznikali systémové typizované konštrukcie; v súčasnosti dochádza k masívnej redukcii pôvodných zavesených fasád, ktoré sú nahrádzané súčasnými sériovo vyrábanymi systémami; k posledným autenticky zachovaným

patrí typizovaná fasáda administratívnej budovy v Považskej Bystrici alebo autorsky upravený fasádny systém architekta Ivana Matušíka v hoteli Kyjev v Bratislave,

- riešenie striech – moderná architektúra priniesla novinku v podobe plochých striech, ktoré mohli zároveň slúžiť ako pochôdzne oddychové alebo úžitkové terasy,
- prepojenie vnútorných a exteriérových priestorov,
- riešenie okolia – drobná architektúra, návrh úprav parteru, parková úprava; pri modernistických realizáciách, solitérnych objektoch či súboroch tvorí stvárnenie okolitého priestoru jeho urbanistické, resp. krajinné riešenie podstatnú súčasť celkového architektonického konceptu.

VÝTVARNÉ PAMIATKOVÉ HODNOTY:

Architektúra 20. storočia (moderna a povojnová moderna) abstrahovanými výtvarnými prostriedkami prináša novú estetiku. Výtvarné kvality sú zhmotnené v samotnej stavbe a jej materialite, v kompozícii objemov a použitých materiálov, povrchovej úpravy fasád, konštrukcii výplní otvorov a ich hĺbke osadenia a spôsobe otvárania, vo farebnosti, prípadne doplnené o svetelné prvky na fasáde (podsvietené sklenené plochy zavesených fasád, reklamné plochy a pútače).

► Obr. 23. Nedávnu obnovou prešla umelecky stvárná fasáda z terazzových tvárnic (architektka Růžena Žertová a akademická sochárka Jana Bartošová-Vilhanová). Obnova fasády bola prevedená umelecko-remeselne pod dohľadom reštaurátora. Bývalý OD Prior, Košice.

►► Obr. 24. Futuristické stvárnenie vzduchotechniky s osvetlením v átriu Hotela Junior (objekt nie je NKP) a dizajn baru so stoličkami (architekti Dušan Bystrický, Ivan Slameň a Branislav Somora), Bratislava.

Celkový výraz a estetické kvality budovy spočívajú v detailoch a nesmierne citlivo reagujú na nevhodné a neproporčné výmeny a zásahy (hrubé profily plastových okien, nevhodná farebnosť a povrchová úprava).

Interiérové riešenia – priestorová, farebná a materiálková kompozícia, riešenie podhládov a nástenných

obkladov, schodísk, vstavaný a voľný mobiliár, osvetlenie.

Architektonické a výtvarné prvky, umelecké diela (v exteriéri, aj v interiéri) ako umelecké súčasti budov – výtvarné dotvorenie architektúry predstavuje jej integrálnu zložku, umelecký vstup do interiérových priestorov, ako aj okolitého okolia budovy je zväčša súčasťou autorského konceptu a výsledkom spolupráce architekta s výtvarníkom:

- nástenné výtvarné diela v podobe keramických obkladov, mozaik, maľba/freska, štukolustro, sgrafito,
- vitráže,
- reliéfy kamenné, keramické, kovové, betónové, sklenené,
- umelecké voľné diela ako súčasť sprievodného výtvarného programu budovy – sochy, nástenné gobelíny a tapisérie, obrazy a pod.,
- fontány,
- dizajnové stvárnenie interiérov, mobiliáru a doplnkov (popri nábytkových predmetoch tiež dizajn svetidiel aj bežných doplnkov ako napr. kvetináče),
- dizajnové stvárnenie exteriérových prvkov v parteri.

Od roku 1965 bola predpísaná povinnosť realizovať výtvarné dotvorenie architektúry, pre ktoré boli z celkových nákladov percentuálne vyčlenené investičné prostriedky.²⁷ Výtvarné diela boli riešené ako organická súčasť architektonických celkov v podobe interiérových a exteriérových prvkov. Predpis sa uplatňoval v rámci každej stavebnej realizácie – pri bytovej výstavbe, realizácii občianskej vybavenosti, ale napr. aj v rámci výstavby technických a výrobných budov. Pri významnejších objektoch sa podiel výtvarných a dizajnových diel zvyšoval úmerne k požiadavkám na ich reprezentatívnosť – predovšetkým kultúrne domy a spoločenské siene, vládne budovy, veľvyslanectvá či hotely.

²⁷ Usnesení vlády Československé socialistické republiky ze dne 28. července 1965 č. 355 o řešení otázek uplatnění výtvarného umění v investiční výstavbě: „Výtvarná díla tvořící součást architektonického řešení staveb a veřejných prostranství rozmnožují a posilují svými uměleckými hodnotami ideově emocionální působení architektonických celků a přispívají tak k prohlubování ideové estetické výchovy lidu a ke zvyšování kulturní úrovně jeho životního prostředí.“

► Obr. 25, 26.
Dvojdielny nástenny
keramický reliéf
od akademického
sochára Imricha
Vaneka v Hoteli Junior
(objekt nie je NKP),
Bratislava.

TECHNICKÉ PAMIATKOVÉ HODNOTY:

- technické hodnoty sú spravidla podstatnou súčasťou hodnotových portfólií významných diel architektúry 20. storočia,
- prejavujú sa najmä progresívnymi riešeniami nosných konštrukčných systémov – atypických a experimentálnych (Budova Slovenského rozhlasu, Nová tržnica v Bratislave, Administratívna budova v Považskej Bystrici, Most SNP a športová hala na Pasienkoch v Bratislave), prvých svojho druhu na Slovensku (prvá zavesená ľahká zasklená fasáda na budove Slovenskej sporiteľne v Bratislave, prvý montovaný bytový dom na Slovensku na Kmeťovom nám. v Bratislave),
- špecializované stavby – technické, dopravné (Most SNP, televízny vysielateľ Kamzík, budova

Slovenského rozhlasu v Bratislave, objekty lanovky v Tatranskej Lomnici),

- typizácia bytovej výstavby (prvý panelový dom na Kmeťovom nám. a obytný súbor Februárka v Bratislave),
- spôsobom či náročnosťou výstavby, technologickým postupom (Pamätník a múzeum SNP v Banskej Bystrici),
- použitými materiálmi a konštrukčnými prvkami (oceľové patentové okná Kraus, betónové škrupinové markízy OD Prior a hotela v Bratislave, fasáda z kopilitu na bytovom dome na Palackého ul. v Bratislave),
- technické vybavenie budov, špeciálne zariadenia – ako doklad dobovej vyspelosti a spôsobu života – kotolne, transformačné stanice, generátory, tzv. velíny – dozorne, vykurovacie telesá, rádiové a informačné zariadenia, signalizačné zariadenia, výťahy, eskalátory, VZT riešenia a prvky (napr. chladené stropy v obchodnom dome Brouk, vzduchové clony a do zeme zasúvateľné portály OD Prior v Bratislave),
- architektúra neskorého moderny s prvkami *high-tech* využíva technické vybavenie budov ako charakteristickú súčasť výrazu (VZT rozvody, prvky výduchov a nasávania vzduchu, napr. Nová tržnica v Bratislave),

UMELECKO-REMESELNÉ PAMIATKOVÉ HODNOTY:

Po pri štandardných umelecko-remeselných prejavoch zahŕňajú aj strojovo, sériovo vyrábané prvky, ktoré dokladajú dobovú vyspelosť a zručnosť:

- realizácia stavebných konštrukcií, detailov,
- realizácia konštrukcií okenných a dverných výplní, zavesených fasád,
- realizácia fasád, obkladov, podláh, podhládov,
- interiérové prvky a detaily, mobiliár.

Pomocné hodnotiace kritériá v rámci pamiatkových hodnôt architektúry 20. storočia:

- miera autenticity materiálovej a nemateriálvej a miera zachovania hmotnej substancie, resp. integrita diela,
- materialita a jej autenticita sa pri bezzdobných architektonických dielach moderny a povojnovej moderny stávajú ťažiskovými kritériami,

Pod pojmom materialita sa prepája použitý materiál a určitá technológia jeho výroby a spracovania. Najmä pri hodnotení modernej architektúry a povojnovej moderny je materialita kľúčovým faktorom vzhľadu. Je zároveň nenahraditeľným dokumentom dobovej technickej a stavebnej vyspelosti.

Autenticita vyjadruje pôvodnosť, pravdivosť pamiatky.²⁸ Autenticita je priamo spojená s historickým originálom, vyjadruje jeho materiálovú a technologickú stránku (materialitu) a vzťahuje sa tiež k pôvodnému architektonickému riešeniu. Autenticita hmotnej vrstvy architektonického dedičstva je jedným z kľúčových kritérií pri hodnotení významu modernej pamiatky.

²⁸ Dokument o autenticite z konferencie o autenticite vo vzťahu k Dohovoru o ochrane svetového dedičstva. Japonsko, Nara, 1994.

- význam diela v rámci domáceho a medzinárodného kontextu – význam z pohľadu celoslovenského, resp. európskeho kontextu architektonická tvorba na Slovensku sledovala dianie na európskej a svetovej architektonickej scéne s rôznou intenzitou a viaceré realizácie sa radia svojou kvalitou na európsku úroveň,
- autorstvo – význam autora, autorského kolektívu – architekti a inžinieri stavby, ako aj výtvarníci, autori umeleckých diel – osobnosť a ocenenia autora, význam diela v rámci autorovej tvorby, pozícia v rámci domácej prípadne svetovej scény,
- dobová kritika a prijatie diela – získanie ceny, ohlas v dobovej tlači, odborných periodikách a publikáciách, ako pomocný ukazovateľ je miera akceptácie v čase vzniku a v súčasnosti,
- inovatívnosť, progresívnosť v čase vzniku, ktorá sa mohla prejavíť v rovine konštrukčnej, typologickej, materiálovej, technologickej v celom diele alebo v jeho častiach, detailoch; použité technológie a materiály (bytové domy Nová Doba – progresívny ocelový montovaný skelet pri výstavbe obytnej budovy),
- unikátnosť, jedinečnosť, experiment/typovosť, typickosť – (z formálneho, materiálového, konštrukčného hľadiska) inovatívne, experimentálne, atypické riešenie alebo práve určitý často opakovaný typ, typický zástupca dobovej produkcie so súborom charakteristických znakov,
- kategória starobylosti, teda svedectvo doby, veku – autenticita originálu sa vzťahuje aj na prejav veku, starnutia (stopy užívania, opotrebovania, prípadne sekundárnych úprav), ktoré vytvárajú tzv. patinu; vek a jeho známky sa prejavujú aj pri hodnotení architektúry 20. storočia ako svedectvo doby; je potrebné rozlišovať medzi patinou a znečistením, prípadne poškodením,
- súčasná spoločenská funkcia a vhodnosť využitia a perspektíva zachovania – funkčnosť v čase vzniku a v súčasnosti,
- identita miesta, lokality, miesto histórie.

Predmetom pamiatkovej ochrany sú všetky pamiatkové hodnoty.

Podľa definície architektonického dedičstva je pri nehnuteľných NKP do súboru hodnôt zahrnuté aj ich sprievodné vybavenie, interiérové riešenia a dekoratívne prvky, ktoré sú ich neoddeliteľnou súčasťou.²⁹ Predmetom pamiatkového záujmu je komplexne celá stavba, nielen samotná budova, ale aj výtvarné a dizajnové diela, celkové stvárnenia interiérov, pôvodný mobiliár, svietidlá, obklady, ako aj pôvodné doplnujúce prvky vrátane bežného vybavenia (napr. kúpeľní), prípadne aj technické vybavenie a zázemie budovy.

Vnútorne vybavenie a interiérové riešenia je dôležité evidovať, a následne zahrnúť v rámci vyhlásovania objektu za NKP ako hodnotné súčasť diela. Z dôvodu zabezpečenia lepšej pamiatkovej ochrany je potrebné v prípade interiérových prvkov, mobiliáru, hnutelných umeleckých diel a dizajnových predmetov ich osobitné vyhlásenie za hnutelné NKP.

Pri stavebných súboroch, areáloch, sídliskách je vnímané urbanistické a architektonické riešenie širších súvislostí, ucelenosť koncepcie, ako aj výraz a charakter vytvoreného prostredia, okolitého priestoru, vzťah celku a jednotlivých prvkov, zachovanie kvality urbanistického celku. Predmetom ochrany sa vtedy stáva okolité prostredie budovy, areál stavebného súboru a ním tvorené prostredie (môže byť navrhovaný a realizovaný ako súčasť autorského konceptu). Kvality vytvoreného priestoru úzko súvisia so spoločenskými hodnotami, prípadne s výtvarnými hodnotami.

29 Článok 1 Dohovoru o ochrane architektonického dedičstva Európy.

6. DIAGNOSTIKA STAVEBNOTECHNICKÉHO STAVU

Diagnostika stavebnotechnického stavu objektu (vlastností konštrukcií a materiálov) je súčasťou prípravnej dokumentácie k pamiatkovej obnove.

Odborný pracovník stanovuje druh posudzovania a limitné podmienky a požiadavky pre odborné posudky.

Pri posudzovaní fyzického stavu objektu odborný špecialista okrem príslušných noriem zohľadňuje pamiatkové hodnoty, faktor autenticity a materiality, zachovanie originálnych prvkov a i. Diagnostikou vyšpecifikuje systémové poruchy budovy a ich príčiny. V následnom návrhu predkladá optimálne sanačné opatrenia s citlivosťou k pamiatkovým hodnotám objektu a zohľadnením limitov vychádzajúcich zo samotnej podstaty pamiatkového objektu.

Návrhy opatrení predstavujú minimalizáciu zásahov a rešpekt k zachovanej hmotnej substancii pamiatky, kompatibilitu a reverzibilitu zásahov v súlade s platnými medzinárodnými princípmi a ustanoveniami pamiatkovej ochrany a ochrany kultúrneho dedičstva.³⁰

Stavebnotechnický stav budovy posudzujú špecializovaní odborníci, v ideálnom prípade so skúsenosťami s pamiatkovými budovami, stavební inžinieri – statici. Podľa potreby stav objektu posudzujú ďalší špecialisti (odborníci na drevené konštrukcie, kovové konštrukcie, betónové konštrukcie, odborníci na vlhkosťné pomery budov a pod.). Je vhodné dosiahnuť nestrannosť odborných posudzovateľov na dosiahnutie najobjektívnejšieho prístupu k pamiatke. Vypracovaním diagnostiky s výstupmi špecializovaných odborníkov sa dopĺňajú chýbajúce informácie, identifikuje sa presný rozsah a skladba použitých materiálov a konštrukcií.³¹ Vyhodnotenie stavebnotechnického stavu objektu slúži ako dôležitý podklad na návrh a spôsob pamiatkovej obnovy.

Pri architektúre 20. storočia sa najčastejšie vyskytujú stavebnotechnické poruchy v podobe nedostatočnej izolácie proti vlhkosti, poškodenia omietok, nevhodného spôsobu kotvenia fasádnych obkladov (korodované kovové kotvy) alebo poškodenia výplní (zväčša zapríčinené absenciou pravidelnej údržby). Metóda a invazívnosť sanačného zásahu musí zohľadňovať požiadavky zachovať pamiatkové hodnoty, predovšetkým ochranu hodnotných originálnych

riešení (viac pozri v: [Vlhnutie objektov, soli a sanácia vlhkosti a Biodegradácia \(riasy, machy, huby\), sanácia](#)). Náhrada originálu musí byť vždy podložená objektívnym preukázaním závažnosti zistených porúch a nemožnosťou vyriešiť danú situáciu iným, menej invazívnym (deštruktívnym) spôsobom.

Stavebné konštrukcie ocelové a betónové s ocelovou výstužou, ako aj hliníkové profily a obklady si vyžadujú špecializovanú diagnostiku, posúdenie ne-deštruktívnymi a deštruktívnymi metódami, napr. pri žb. konštrukciách sa skúma pevnosť betónu v tlaku a v ťahu, stav karbonatácie betónu či diagnostika stavu ocelovej výstuže (hlbková korózia výstuže) a hrúbka krycej betónovej vrstvy nad výstužou, statické poruchy a i. Pri fasádnych systémoch sa vyhodnocuje celkový statický stav, stav nosných ocelových profilov (stav korózie) a stav jednotlivých vrstiev v rámci panela (vlhkosť, izolačné vlastnosti, azbestové dosky). Viac pozri v: [Statika, technické normy, sanácie](#).

Výplne okenných a dverných otvorov, zavesené fasády – okrem technického stavu a stavu zachovania je potrebné odborné posúdenie podľa tepelnotechnických kritérií. Návrh spôsobov zlepšenia izolačných vlastností zohľadňuje pôvodné členenie, profiláciu, hrúbku rámov a materiálové zloženie, so snahou o maximálnu pamiatkovú obnovu a využitie originálneho pôvodného prvku (konzervácia, repasácia, doplnenie).

Ak sa predpokladá prítomnosť azbestových alebo iných škodlivých materiálov, je požadovaný špecializovaný prieskum objektu. Audit a sondáž na prítomnosť azbestu môže vykonávať iba oprávnená odborne spôsobilá osoba. Správa z prieskumu výskytu azbestu presne stanovuje jeho množstvo v budove spracovaným výkazom. Podľa množstva, typu použitia a stavu zachovania azbestových prvkov bude určený ďalší postup. Pokiaľ sú neporušené a plne funkčné, ich výmena nie je potrebná, prípadne sa pristúpi k adekvátnemu ošetreniu prvkov na ich ďalšie bezpečné užívanie. V ostatných prípadoch sa predkladá realizačný projekt na ich odstránenie.

³⁰ Pre viac pozri: *Charta zo Zimbabwe – Zásady pre prieskum, konzervovanie a statickú konsolidáciu pamiatok; Uznesenie č. 91/2001 Z. z. k Deklarácii Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva z 28. februára 2001, STN ISO 13822: 2012, Zásady navrhovania konštrukcií. Hodnotenie existujúcich konštrukcií. Príloha I.*

³¹ Pri rozsiahlych a konštrukčne komplikovaných objektoch je nápomocné vytvorenie priestorového statického modelu.

7. SPÔSOBY OCHRANY A OBNOVY

7.1. ÚDRŽBA A PREVENTÍVNA OCHRANA

Prioritným poslaním pamiatkovej ochrany a obnovy je (maximálne) zachovanie autenticity historického originálu. Pri ochrane a obnove hodnotných diel architektúry 20. storočia platia zásady založené na Benátskej charte a následnom Dokumente o autenticite z Nary. Princíp zachovania originálnej autenticity a materiality je vzhľadom k špecifikám týchto architektonických diel zásadným a určujúcim prvkom pri rozhodovaní o forme a intenzite vstupov v rámci pamiatkovej obnovy.

Hlavnými predpokladmi na zachovanie vysokej miery autenticity a dobrého fyzického stavu pamiatkového objektu sú podľa Benátskej charty permanentná a dôsledná priebežná údržba počas užívania a zachovanie pôvodnej funkcie objektu (prípadne vhodne sekundárne zvolená funkčná náplň). Poctivá údržba a dlhodobá starostlivosť prináša výhody aj z ekonomického hľadiska, keďže nielen zachováva pôvodný autentický vzhľad, charakter diela, no zároveň napomáha dlhšej životnosti materiálov a prvkov bez výraznejších rekonštrukčných zásahov.

Efektívna a stabilná ochrana stojí na súbore viacerých faktorov. Predovšetkým je to systematická kontrola a údržba podporená vysokým vedomím vlastníka alebo správcu o hodnotách objektu. Pozitívnym momentom je tiež (aspoň určitá) kontinuita ideová, vlastnícka a funkčná. Pri rezidenčných objektoch v súkromnom vlastníctve sa prejavuje väčšia miera zachovania originálneho stavu (rodinná kontinuita vlastníkov, finančné limity na väčšie zásahy, väčšia vôľa, motivácia k priebežnej údržbe). Zlý stavebno-technický stav je prevažne dôsledkom nevykonávanej údržby, resp. neužívania objektu a absencie funkcie, a nie samotnými vlastnosťami konštrukcie a objektu.

Preventívna kontrola a údržba zahŕňa všetky štandardné postupy starostlivosti o objekty, ako sú čistiace práce, zabezpečenie vetrania, ošetrovanie a zachovanie dobrého stavu výplní otvorov, opravy a udržiavacie práce, napr. lokálne opravy náterov, drobné vyplnenia škár, opravy krytiny. V prípade NKP podliehajú činnosti spojené s údržbou rozhodovaniu KPÚ (napr. obnova náterov fasád, kovových prvkov, škárovanie neomietnutého muriva a i.). Obdobnou starostlivosťou a pravidelnou údržbou majú byť opatrené aj vnútorné priestory a interiérové vybavenie objektu.

Dôležitou oblasťou údržby je aj starostlivosť a údržba priestoru okolo objektu, jeho parter, ktoré nielen vytvára prostredie pre NKP, ale je tiež súčasťou verejného priestoru.

Najmä pri solitérnych dielach neskorého moderny zohľadnenie širších priestorových vzťahov, spôsob osadenia objektu do konkrétneho prostredia, následné dotvorenie, stvárnenie bezprostredného, ale aj vzdialenejšieho okolia, ako aj sprievodné umiestnenie výtvarných diel a drobnej architektúry, predstavuje výsledok komplexného autorského návrhu (napr. Dom umenia v Piešťanoch). Je potrebné vnímať objekt v celkovom prostredí a v priestorovom kontexte s okolím (čistota komunikácií, udržiavanie zelene, starostlivosť o výtvarné diela, mestský mobiliár, prvky drobnej architektúry, napr. fontány, oplotenie, pôvodné parkové úpravy). Samozrejmosťou je eliminácia reklamných a iných rušivých, cudzorodých prvkov.

7.2. METÓDY PAMIATKOVEJ OBNOVY

Architektúra 20. storočia zdieľa so staršími pamiatkami celú škálu metodických prístupov k obnove. Zároveň vytvára niektoré nové požiadavky prameniácie najmä z odlišných materiálovo-technologických daností. V súčasnosti sa môžeme opierať o niekoľko pozitívnych skúseností z obnov medzi-vojnovnej architektúry. Príkladov riešenia obnovy pamiatok povojnovnej moderny je zatiaľ málo. Viaceré problémové momenty (napr. obnova pohľadového betónu) nemajú doposiaľ jednoznačne stanovené postupy.

Vo všeobecnosti nie je pri významných objektoch prípustná výmena hodnotných prvkov. Aplikáciou novodobého materiálu dochádza k degradácii hodnôt. Podľa najnovšieho dokumentu ICOMOS o spôsoboch ochrany kultúrneho dedičstva 20. storočia je pri obnovách potrebné významné prvky skôr opraviť alebo obnoviť, ako zrekonštruovať³². Preferovaná je stabilizácia, spevnenie a oprava hodnotných prvkov pred ich výmenou. V prípade nevyhnutnej výmeny prvkov, kedy to situácia umožňuje, by mala byť použitá označená a jasne odlišiteľná kópia.³³

Najvyužívanejšími metódami je repasácia a replikácia prvkov, pričom zvolenie adekvátneho prístupu vychádza z posúdenia významu, hodnoty autenticity a fyzického stavu prvku. Prvotné a najvhodnejšie riešenie pri obnove funkčnosti poškodených prvkov predstavuje metóda repasovania, ktorá zachováva podstatnú časť pôvodnej hmotnej substancie, a teda aj autenticitu diela. Metóda spočíva v menšom rozsahu výmeny a vhodného nahradenia poškodených častí (napr. okenných a dverných výplní, fasád, obkladov), kedy

32 Rekonštrukcia = prinavrátanie do predchádzajúceho známeho stavu pomocou nových (súčasných) materiálov (*Reconstruction = returning a place to a known earlier state through the introduction of new material*), ref. 4, s. 14. V prípade európskej normy STN EN 15898: *Ochrana kultúrneho dedičstva. Základné pojmy a definície* sa v bode 3.5.6 pri rekonštrukcii predpokladá aj použitie zachovaných, teda autentických materiálov.

33 Article 9, ref. 4, s. 10.

nedochádza k materiálovým ani konštrukčným zmenám. Pri pamiatkových objektoch je spôsob obnovy repasáciou základným a najpreferovanejším prístupom obnovy.³⁴

K vyhotoveniu repliky, kópie sa pristupuje až pri nenávratne poškodených prvkoch, kedy už nie je možné postupovať formou repasovania na dosiahnutie ich sfunkčnenia s vedomím straty autentickkej pôvodnej materiality. Vytvorenou replikou sú zachované všetky parametre pôvodného prvku, pričom je nahradená celá pôvodná konštrukcia, a zároveň je vhodné znova preniesť a použiť funkčné časti pôvodného prvku (napr. kovanie, profil, zábradlie). Cieľom je vyhotoviť výrobok z identického materiálu s povrchovou úpravou v podobe čo najvernejšej kópie (farebný tón, štruktúra, príp. nedokonalosti). Pôvodná materialita je pri obnove cenným a dôležitým momentom. V niektorých prípadoch je ťažko nahraditeľná, kopirovateľná, keďže vlastnosti každého materiálu sú špecifické, prejavujú sa rozdielnym vzhľadom (optické a svetelné vlastnosti) a iným spôsobom starnutia. Je preto vhodné vyhradiť priestor na skúmanie pôvodnej materiality prvkov (najlepšie ponechať časť pôvodnej plochy alebo jeden pôvodný prvok *in situ*). Pri nahradení kópiou je dôležité uchovať pôvodný originálny prvok ako referenčnú vzorku a historický dokument pre budúcu pamiatkovú obnovu.³⁵

Architektúra 20. storočia je špecifická uplatnením širokého spektra priemyselne vyrábaných materiálov a prvkov. Pri obnove sa môžu vyskytnúť problémy pre nedostatok pôvodného materiálu, neznalosť stavebných postupov, výrobných technológií či chýbajúce výrobné zariadenia. Na druhej strane obnovu môže uľahčiť kontinuita výroby pôvodného prvku alebo prispôbenie typovo produkovaných prvkov k historickému originálu po dohode s výrobcom (napr. keramické dlažby a obklady firmy RAKO, keramitová dlažba, sklobetónové tvarovky).

► Obr. 27.
Dekoratívne zasklenie
okien budovy
Právnickej fakulty
(architekt František
Krupka, 1930 – 1935),
Bratislava.

34 Je potrebné zdôrazniť aj environmentálny význam pravidelnej údržby, repasovania a uchovávanía pôvodných prvkov z hľadiska redukcie emisií CO₂ znižovaním náročnej produkcie nových materiálov a prvkov, resp. novej výstavby.

35 V rámci obnovy odborný pracovník KPÚ určí vlastníkovi, ktoré vybrané hodnotné prvky musia byť podrobne zdokumentované a zakreslené. Pri výmene týchto prvkov odborný pracovník KPÚ určí vlastníkovi aj spôsob ich uloženia.

Po pri ostatných metódach sa v rámci pamiatkovej obnovy architektúry 20. storočia uplatňuje aj reštaurovanie. Reštaurátorská obnova sa týka predovšetkým výtvarných súčastí architektúry (kamenné prvky, sochy, štika, maľby, mozaiky, vitráže). V opodstatnených prípadoch si však reštaurátorský prístup vyžadujú aj puristické, funkcionalistické či brutalistické budovy (napr. pri náročnejších povrchových úpravách – terazzo, štukolustro, obklady, ušľachtilé omietky, pohľadový betón a i.) a hodnotné prvky, ktoré vo svojej podstate nemajú umelecký charakter (napr. okenné a dverné výplne³⁶).

Viac pozri v: Reštaurovanie výtvarných súčastí architektúry.

Pri hodnotení architektonických diel 20. storočia vnímanie hodnôt môže skresľovať výzorová blízkosť so súčasnou architektúrou, ako aj ich relatívna novosť (diela zo 60. – 70. rokoch 20. storočia).

Architektonické diela minulého storočia pritom tvoria plnohodnotnú súčasť historického dedičstva, kde je s kategóriou autenticity previazaná identicky hodnotná kategória starobylosti, teda svedectvo doby. Vek a jeho prejavy – patina, známky užívania – tvoria nedielnu zložku vnímania architektúry ako historického dokumentu a predstavujú hodnoty vnímané rovnako pri dielach 20. storočia, ako pri dielach starších. Patina rozhodne nie je vadou či nedostatkom, práve naopak.

Pri keramike, umelých kameňoch, dreve, pohľadovom betóne aj pri nových druhoch kovov (pochrómovaná oceľ, hliník) má patina estetický aj dokumentačný význam, predstavuje významný moment pamiatkového hodnôt a nemala by byť zámerne odstraňovaná. Cieľom citlivej a rešpektujúcej pamiatkovej obnovy nie je vynovená stavba, resp. výzor novostavby³⁷ (takýto klamlivý výzor novej stavby často po obnove nadobúdajú práve budovy modernej architektúry).

Priznanie veku, patiny by malo byť uprednostnené pred snahou o uvedenie objektu, prvkov do dokonalého stavu.

Pri obnove je však potrebné rozlišovať medzi patinou a znečistením či poškodením – toto posúdenie musí byť citlivé so vzájomným zohľadnením cieľov obnovy a záujmu maximálneho zachovania autenticity. Napríklad pri obkladoch z opaxitu či keramických obkladoch nie je žiaduce automaticky vymieňať mierne prasknuté, mierne naštiepené časti za nové, skôr sa preferuje snaha zachovať maximálnu autentickú hmotu. K ich výmene by mali viesť až pádne dôvody.³⁸ Aj pri výmene prvkov by mala byť prioritou snaha nájsť buď rovnaký prvok, alebo prvok s čo najpodobnejšími vlastnosťami (formou anastylózy alebo prebraním z iných externých zdrojov).

36 Metóda reštaurovania oceľových okenných konštrukcií bola uplatnená napr. pri obnove bývalej hospodárskej školy v Nitre. HOLÍČKOVÁ, Z. Funcionalistická škola Jiřího Grossmanna v Nitre. In: *URBANITA 27*. Bratislava: Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky, 2015, 1 – 2, s. 27. ISNN 0139-5912.

37 Práve už samotný pojem obnova môže nabádať k predstave o dosiahnutí novšieho vzhľadu, resp. o prinavrátení do stavu novosti v momente, keď bol objekt zrealizovaný.

38 Použitie nových materiálov je navyše problémové pri snahe o dosiahnutie rovnakých vlastností (materiálových, optických, povrchových a i.), aké majú pôvodné prvky.

PRVKY, KTORÉ NIE SÚ NAHRADITELNÉ REPLIKAMI:

- umelecké diela všeobecne, umelecké diela integrálne prepojené s architektúrou (nástenné maľby, mozaiky, sgrafítá, architektonické prvky), ktoré musia zostať zachované a prezentované v plnom rozsahu,
- hodnotné obklady kamenné, keramické, sklené, kovové,
- ušľachtilé omietky, umelokamenné prvky a pohľadový betón, ktoré sú nositeľmi výtvarných hodnôt a vizuálneho charakteru objektu, sú problematicky kopírovateľné/nahraditeľné súčasnými technológiami.

K NAJOHROZENEJŠÍM AUTENTICKÝM PRVKOM ARCHITEKTÚRY 20. STOROČIA PATRIA:

- okenné a dverné výplne – materialita, členenie a proporcie konštrukcií, spôsob otvárania, farebnosť, typy skiel,
- fasády – materialita, proporcie, farebnosť,
- zavesené zasklené fasády,³⁹
- interiérové vybavenie,
- podlahy, dlažby.

Najvhodnejším využitím pamiatky s minimalizáciou rizík odstraňovania originálnej substancie je zachovanie pôvodnej funkcie, s výnimkou zmeny na muzeálne účely.

Pri obnove budovy ako muzeálneho exponátu dochádza k zmene funkcie, ktorá umožňuje ideálny prístup k pamiatkovej obnove v duchu maximálneho uchovania autenticity a originality, repasácie a výroby nových prvkov podľa pôvodných formou kópie s dôsledným riešením detailov, celkovej obnovy, prípadne využitia reštaurátorských postupov, kedy nie je prioritou dosiahnuť zlepšenie technických parametrov, ale uchovanie autentických riešení – ako vzácny doklad dobového konštrukčného, architektonického či materiálového riešenia s osobitými vlastnosťami (napr. vila Müller v Prahe, vila Tugendhat v Brne).

Práve moment zmeny funkcie je rizikovým faktorom, ktorý spravidla prináša zásadnejšie vstupy (prestavby, modernizácie). Pokiaľ budova nemôže slúžiť pôvodnému účelu (príp. pôvodný účel zanikol), alebo nie je vhodná na muzeálne účely, je hľadanie vhodného nového funkčného využitia kľúčovým momentom na zachovanie objektu. Zmeny funkčnej náplne by mali prebiehať po pozornom zvážení potenciálnych negatívnych vstupov (dispozičné zmeny, nároky na novú infraštruktúru a pod.). Cieľom je zvoliť funkciu s podobnými požiadavkami v porovnaní s pôvodnou funkciou, ktorá by minimalizovala potrebu invazívnych zásahov a výmeny prvkov s najvyššou možnosťou zachovania pamiatkových hodnôt. Oprava, úprava, rekonštrukcia neznamená to isté čo modernizácia, ktorá prináša zefektívňovanie prevádzky často na úkor hodnotných originálnych prvkov a architektonického výrazu.

Zmeny prináša aj prechod z pôvodne sezónneho režimu na celoročné užívanie (napr. pri kúpeľných, rekreačných objektoch), kedy je potrebné akceptovať určité limity objektu.

Pri rozsiahlych objektoch neskorej moderny a komplexoch väčšinou s pôvodne monofunkčným určením, ktoré už nie je žiaduce alebo v súčasných podmienkach nie je dlhodobo udržateľné, je cestou zmysluplného a udržateľného využitia diverzifikácia viacerých funkčných náplní (napr. pôvodne čisto administratívne výškové budovy môžu po obnove plniť funkciu spoločensko-obchodnú v parteri, administratívnu a/alebo hotelovú funkciu vo vyšších poschodiach/v ostatných častiach budovy).

Vzhľadom na relatívne novšie datovanie vzniku diel architektúry 20. storočia sa integrálnou súčasťou prípravy obnovy stáva identifikácia autora/autorov, resp. spoluautorov.

V prípade zámeru obnovy NKP alebo úpravy nehnuteľnosti má stavebník, resp. projektant dbať aj na ochranu autorských práv jej autora, resp. autorov v zmysle zákona č. 185/2015 Z. z. Autorský zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „autorský zákon“). Miestne príslušný KPÚ môže o tejto povinnosti žiadateľa (stavebníka) poučiť. Rozhodovanie o autorských právach nepatrí do pôsobnosti orgánov štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu a prípadný rozpor zámeru obnovy alebo úpravy nehnuteľnosti s ochranou autorského práva nie je sám osebe dôvodom na určenie neprípustnosti zámeru z hľadiska záujmov chránených pamiatkovým zákonom.⁴⁰

ĎALŠIE POŽIADAVKY PRI PAMIATKOVEJ OBNOVE:

- originálna hmotová kompozícia, objem a priestorové členenie – nesmie byť narušené prístavbami, nadstavbami, zmenami proporcií (negatívnym príkladom je obchodné centrum Slimák v Bratislave – nie je NKP),
- zásahy do fasád – tvorba nových otvorov v zásade nie je prípustná,
- ušľachtilé fasádne omietky, brizolit, ako aj plastické články z umelého kameňa – ich povrchová úprava je finálna, pohľadová, nie je možné ju natierať (farebným náterom), čím sa zmení, a teda znehodnotí charakter povrchu, štruktúra, vzhľad, farebnosť,
- k hodnotám architektonických diel patrí aj dispozičné riešenie – pri voľných dispoziáciách je koncept otvoreného priestoru súčasťou architektonického zámeru a je preferované zachovať jeho priestorové vyznenie (napr. veľké centrálné vstupné a komunikačné priestory v rámci kultúrnych domov, obchodné domy s koncepciou otvorených dispozií na voľný samoobslužný predaj); delenie takýchto priestorov z prevádzkových dôvodov je nežiaduce; pokiaľ sú takéto vstupy nevyhnutné, majú byť reverzibilné a odlišiteľné vo forme jemných, dočasných riešení bez ohrozenia či poškodenia originálnych povrchov a prvkov (kotviace diery do pôvodnej dlažby),

³⁹ V súčasnosti je počet zachovaných pôvodných fasádnych systémov (patria sem aj oceľovo-hliníkové fasády z obdobia druhej polovice 20. storočia) radikálne nízky.

⁴⁰ KPÚ ani Pamiatkový úrad Slovenskej republiky (ďalej len „Pamiatkový úrad SR“) neposkytujú záväzný výklad ochrany autorských práv, keďže to nie je v ich pôsobnosti. Prípadné spory vyplývajúce z práva duševného vlastníctva sú oprávnený stavebník, autor, prípadne ďalšie osoby riešiť si medzi sebou pred príslušnými orgánmi verejnej moci (spravidla súdmi).

- umelecké diela – predstavujú hodnotnú a nedielnu súčasť objektu a jeho okolia, pri obnove objektu je vhodné posúdenie stavu umeleckých diel a v prípade potreby ich reštaurátorská obnova,
- pri obnove bytových domov, pri stavebných súboroch, areáloch je potrebné podľa možnosti zamedziť nekoordinovaný postup (výmena okien rôznej kvality, opravy a úpravy fasád v rôznej farebnosti a v riešení detailov); dôležité je koncepčné riešenie pre celú skupinu budov vrátane spoločného okolitého prostredia,
- pri obnovách solitérnych objektov a súborov je potrebné zohľadňovať celkovú revitalizáciu okolitého verejného priestoru – podchytiť jedinečnosť priestoru, štruktúry, miesta, dizajnu a zabrániť utilitárnej úprave bez výrazu, resp. tuctovým, v súčasnej dobe bežným riešeniam,
- technické vybavenie budov – ak je nefunkčné, resp. v súčasnosti nemôže byť v prevádzke (nenapĺňa súčasné parametre a požiadavky), je potrebné uvažovať nad výberom hodnotných prvkov a navrhnúť vhodný spôsob ich prezentácie – buď zostanú na pôvodnom mieste bez sfunkčnenia (hlásiče, signálne svietidlá a pod.), alebo budú sekundárne premiestnené, napr. ako spôsob minipozície (napr. prezentácia výťahových kabín a strojného zariadenia v priestoroch átria Právnickej fakulty v Prahe),
- historický originál je úschovňou celého súboru informácií (o spôsobe výroby, materiálovom zložení, technologickej vyspelosti, dobovom chápaní funkčnosti); pre pamiatkovú ochranu je zachovanie originálu prioritnou úlohou; z hľadiska významu jedinečnej informácie je v prípade nevyhnutnosti kompromisných riešení dôležité uchovať jeho časti, pôvodné vzorky ako priamu výpoveď o origináli (pri vyhotovení kópie pomáha overovať vierohodnosť na zachovanie prepojenia s pôvodným originálom).

V rámci podmienok obnovy je vhodné požadovať návrh technologického postupu obnovy so špecifikáciou postupu, materiálov, farebnosti a pod., ktorý bude tvoriť podklad pre špecializovanú umelecko-remeselnú, resp. remeselnú obnovu s ohľadom na ochranu originálu a s použitím adekvátnych (pôvodných) technológií realizovaných špecialistom/špecialistami v príslušnom odbore, ideálne s praxou v oblasti pamiatkovej obnovy daného typu historických objektov.

Pri podmienkach obnovy s dôrazom na ochranu historického originálu a na dosiahnutie čo najpravdivejšej interpretácie je vhodné po uvážení požadovať reštaurátorský výskum na vybrané časti, prvky a ich následnú reštaurátorskú obnovu.

Po ukončení obnovy je vhodné nastaviť plán následnej pravidelnej priebežnej údržby. Na plnohodnotnú prevádzku pamiatky, predĺženie jej životnosti a zachovanie jej hodnôt je dôležité dodržiavanie údržbových cyklov. K tým najzákladnejším patrí každoročná prehliadka stavu objektu (ideálne po zimnom období na jar).

Viac pozri v: [Metodika výpočtu navýšenia nákladov zásahu do pamiatky z dôvodu rozhodnutia Pamiatkového úradu SR, 3.2 Systém monitoringu údržby pamiatok.](#)

Pri prvkoch a materiáloch na báze azbestu je nutné pred obnovou, ako aj pred údržbou budov realizovaných alebo obnovovaných pred rokom 1990, vykonať prieskum výskytu materiálov a prvkov na báze azbestu. Vhodný východiskový podklad môže poskytnúť pôvodná dokumentácia. Výsledky prieskumu sú zaznamenané do projektovej dokumentácie objektu. Na základe odborného posúdenia sa následne pristúpi k ich sanácii alebo k špecializovanému odstráneniu (odstraňovanie a likvidáciu vykonávajú len certifikované firmy). Pokiaľ sú azbestové prvky neporušené, môžu byť sanáciou bezpečne stabilizované (spôsobom zapuzdrenia – enkapsulácie špeciálnym nástrekom), a následne môžu ďalej slúžiť pôvodnému účelu.

8. ZLEPŠENIE ENERGETICKÝCH VLASTNOSTÍ

Budovy postavené v minulom storočí boli dimenzované s inými, oproti súčasnosti oveľa menšími nárokmi na tepelnoizolačné vlastnosti. Princiálnou a typickou vlastnosťou modernej (funkcionalistickej) architektúry je subtilnosť stavebných konštrukcií, transparentnosť s veľkými zasklenými plochami, hmotovou členitosťou. Pri figurálnych solitéroch neskorerj moderny sú hlavnými hodnotami rozsiahle otvorené priestory a monumentálne mierky. V súčasných podmienkach sa tieto základné charakteristiky javia ako výrazne problematické z hľadiska tepelného komfortu. Ďalšími faktormi sú dosluhujúce izolačné materiály a konštrukčné prvky.

Zintenzívnenie záujmu o znižovanie energetickej náročnosti pri užívaní budov sa premieta aj do prístupu k pamiatkovo chráneným objektom (viac pozri v: [Energetická efektívnosť historických stavieb](#)). Často neprímeraná snaha o prispôsobenie sa k súčasným technickým štandardom však v sebe nesie riziká nezvratného poškodenia architektonického dedičstva.

Je dôležité pripomenúť, že samotná podstata niektorých diel architektúry 20. storočia so sebou nesie určité limity, ktoré neumožňujú dosiahnutie požadovaných tepelnotechnických vlastností stavby podľa súčasných noriem (iba za cenu straty hodnôt). Pri vhodnom prístupe obnovy s rešpektovaním autenticity a pamiatkových hodnôt je však možné čiastočne zlepšiť parametre budovy.

V prípade hodnotných pamiatkových objektov všeobecne platí základný postulát, podľa ktorého zachovaná originálna substancia patrí k primárnym, ťažiskovým hodnotám s prioritou zachovania a s minimalizáciou zásahov. Pri všetkých hodnotných objektoch je prioritou hľadanie riešení s minimalizáciou narušenia pamiatkových hodnôt.

Z pohľadu pamiatkovej ochrany predstavuje kombinácia bežnej údržby a repasovania či prípadná realizácia akceptovateľných doplnkových riešení najefektívnejší prístup k pamiatke – prináša znižovanie strát, zlepšenie užívateľského komfortu, je ekonomicky, aj ekologicky najpriaznivejšia a zachováva pamiatkové hodnoty.

Základné opatrenia na zlepšenie energetických vlastností – ich aplikácia je podriadená záujmom ochrany a prezentácie pamiatkových hodnôt a podlieha odbornému posúdeniu, tieto vstupy nie sú paušálnymi riešeniami a používajú sa iba v nevyhnutných prípadoch:

- zateplenie podlahy najnižšieho podlažia, suterénu – opatrenia nesmú byť na úkor pamiatkových hodnôt (napr. odstránením pôvodnej dlažby),
- zateplenie stropu najvyššieho podlažia, zateplenie strechy (pri historických krovoch nie je prípustné, viac pozri v: [Strechy, krytiny, klampiarske prvky a krovky](#)),

- zlepšenie izolačných vlastností okenných aj dverných výplní neinvazívnymi riešeniami (napr. zdvojením skla, vložením tesnenia, pokiaľ to umožňuje konštrukcia) – opatrenia nesmú byť na úkor pamiatkových hodnôt (viac pozri v: [Výplne stavebných otvorov – okná](#) a [Výplne stavebných otvorov – dvere](#)),
- zabezpečenie vetrania vnútorných priestorov – najlepšie prirodzené vetranie priečne, vertikálne; využitie vzduchotechniky a rekuperácie je vzhľadom na invazívnosť vstupov možné uplatniť len v nevyhnutných prípadoch (viac pozri v: [Vetranie a mikroklima](#)),
- riešenie vlhkového režimu budovy, odizolovanie proti vlhkosti (základy, strecha) – opatrenia nesmú byť na úkor pamiatkových hodnôt (viac pozri v: [Vlhnutie objektov, soli a sanácia vlhkosti a Biodegradácia \(riasy, machy, huby\), sanácia](#)),
- exteriérové zateplenie fasád je všeobecne z pamiatkového hľadiska neprijateľné, patrí zväčša k najinvazívnejším vstupom do pamiatkových hodnôt, najmä pri autenticky zachovaných fasádach; tento krok je považovaný za závažný a musí byť dôsledne prehodnotený a odôvodnený,
- zateplenie obvodových stien v interiéri je vhodné iba v niektorých vybraných prípadoch po dôkladnom odbornom posúdení.

Pri navrhovaní riešení na zlepšenie energetickej efektívnosti je kľúčovým východiskom jasné a presné vyšpecifikovanie hodnôt stavby, jej dôležitých, charakteristických prvkov, a následne ich dôsledné rešpektovanie, a tým zamedzenie a predídenie nevhodných a znehodnocujúcich zásahov. V návrhu sú zohľadnené limity stavby vychádzajúce z jej konštrukčnej, materiálovej, technickej či priestorovej podstaty. Zvyšovanie užívateľského komfortu, rovnako pri modernizácii a adaptácii, je možné s podmienkou vyhotovenia bez zásadnej zmeny charakteristického výrazu.

V tejto oblasti nie je možné mechanické uplatnenie celoplošných postupov na zvyšovanie úspornosti, práve naopak, podmienkou je individuálne posudzovanie požiadaviek a navrhovanie vhodných riešení. Zvolený prístup bude rozdielny pri menších stavbách (hlavne rodinné a bytové domy) a pri rozsiahlych, konštrukčne a dispozične komplikovaných budovách (napr. kultúrne, obchodné, polyfunkčné domy, špeciálne stavby).

Najúčinnnejšie výsledky je možné dosiahnuť kombináciou viacerých opatrení (holistický princíp), kedy čiastočné zateplenie (strop/strecha a/alebo spodné podlažie) dopĺňa repasácia prvkov (okenných výplní a zasklení) a zavedenie vetracieho režimu. Optimalizácii na lepšie energetické nastavenie budovy napomáha komplexné riešenie úsporného technického vybavenia (vykurovanie tepelným čerpadlom).

Napríklad v rámci rekonštrukcie premostenia SNG v Bratislave bola klasická klimatizácia s chladeným vzduchom nahradená úspornejšími a efektívnejšími chladenými stropmi s vodou. Rekuperačná vzduchotechnika núteného vetrania si vyžaduje rozsiahle rozvody a prierazy konštrukciami, ako aj viaceré úpravy vyvolané potrebou kryť rozvody v interiéroch (vytváranie sekundárnych podhládov, znižovanie svetlých výšok) a ďalšie nežiaduce zásahy do pamiatkového objektu. Možnosti zavedenia rekuperácie či VZT v objektoch NKP sú preto limitované.

ZATEPLOVANIE FASÁD EXTERIÉROVÉ

Pri obnove hodnotného architektonického dedičstva je exteriérové zateplenie fasád z pamiatkového hľadiska neprijateľné, keďže aplikáciou novodobého materiálu dochádza k degradácii hodnôt pamiatkových objektov. Zateplovanie objektov NKP je komplexný metodický problém pamiatkovej obnovy, ktorého riešenia je potrebné hľadať individuálne, ako pri historických stavbách, tak aj pri architektúre 20. storočia. Pri spôsobe dodatočného exteriérového zateplenia je najzásadnejším problémom zánik pôvodnej materiálovej aj výzorovej vrstvy budovy, s vplyvom na hodnoty autenticity a prejav veku.

V aktuálnych požiadavkách na zlepšenie energetickej náročnosti budov je zateplenie objektu spolu s vylepšením izolačných vlastností okenných a dverných výplní chápané ako najefektívnejšie (príp. najjednoduchšie) riešenie tepelnoizolačných parametrov budovy. Pri pamiatkach modernej architektúry sa môžu tieto zásahy javiť ako najmenej konfliktné vzhľadom na hladké fasády s minimálnou, resp. žiadnou dekoratívnou výzdobou. Pri budovách bez architektonického tvaroslovía (najmä nečlenené, hladké plochy) však výtvarné hodnoty spočívajú v detailoch, materialite a štruktúre fasádnych povrchov, kompozícii otvorov, šírke a členení profilov, hĺbke osadenia okien, farebnosti rámov. Výraz a estetické kvality budovy nesmierne citlivo reagujú na materiálovo a tvarovo nevhodné výmeny (hrubé profily plastových okien, nevhodná farebnosť a povrchová úprava), zmeny proporcií pri zateplení (rozmery fasády a pomer k otvorom, zmenšenie okenných otvorov navýšením hrúbky ostenia, početné problémové detaily pri kontakte s inými nezateplenými plochami a prvkami), ako aj na materialitu fasádnych povrchov (autentické ušľachtilé tvrdé omietky, obklady, pohľadový betón). Bez podrobného odborného posudzovania takýto postup prináša znehodnotenie až devastáciu pamiatkových hodnôt.

Zateplovanie exteriérové podľa typov fasád:

- omietané hladké, pohľadový betón, bez plastických prvkov – pri pamiatkach s autenticky zachovanou povrchovou úpravou sa exteriérovým zateplením odstraňuje hodnotná vrstva pamiatky, zároveň môže dôjsť k narušeniu architektonických hodnôt zmenou proporcií, preto dodatočné zateplenie v zásade nie je prípustné, povolené sú výnimky zateplenia štítov, dvorových fasád a pod.,
- pri fasádach s neomietnutým pohľadovým murivom je exteriérové zateplenie neprípustné bez výnimiek,
- fasáda s výtvarnými prvkami, umeleckými dielami (sgrafito, freska, mozaika, keramický obklad, kamenný, kovový reliéf), ktoré sú integrálnou súčasťou objektu – takéto umelecké diela

ako jedinečné a hodnotné prvky nie je možné replikovať, nahradiť; exteriérové zateplenie je neprípustné bez výnimiek,

- osobitný problém nastáva pri fasádach s architektonickými prvkami (plastické rímsy, portály a pod.) – v záujme maximálneho zachovania originálu nie je prípustné ich prekrytie zateplením, nie je prípustné prenášať v replikách architektonické prvky na zateplenú plochu fasády (rímsy, parapety a pod.),
- obdobne pri fasáde s obkladom keramickým, kamenným, sklenená mozaika – až na výnimky, nie je možné sňať bez porušenia a zachovať pôvodný obklad, jeho odstránením sa stráca autentická materialita budovy, v zásade exteriérové zateplenie nie je prípustné.

Pri fasádach s obkladom (kamenným, keramickým) je potrebné vyhodnotiť všetky kritériá na zachovanie originálu verzus zateplenie. Kompromisným riešením je novodobými prvkami čo najvernejšie replikovať výraz a vlastnosti materiálu (kamenný obklad pochádza z rovnakého lomu/má rovnaký pôvod, keramický obklad alebo sklené tvárnice vyrobené obdobnými postupmi prípadne v rovnakej fabrike a pod.). Vždy je potrebné ponechať referenčnú časť s autentickým obkladom, ideálne ponechať časť fasády s pôvodným obkladom alebo uchovať vzorky spolu s podrobnou dokumentáciou spôsobu uchytenia obkladu na obvodovej konštrukcii.

Akémukoľvek zásahu predchádza posúdenie z hľadiska nevyhnutnosti, vnútornej prevádzky, vlastností konštrukcie, proporcií fasád, povrchovej úpravy fasád a dôsledné vyhodnotenie iných alternatívnych riešení.

Spôsoby zateplenia obvodových konštrukcií pomocou nových technológií (ako doplnkové riešenia) – predmet individuálneho posúdenia a projektového riešenia vypracovaný špecialistom, podstatným faktorom je zachovanie optických vlastností povrchovej úpravy fasády:

- termonáter⁴¹ – možné použitie ako dodatočná izolácia na vybrané exponované časti exteriéru, tepelné mosty (napr. pri žb. konštrukciách), prípadne v interiéroch, jeho použitie však nie je vhodné na autenticky zachované povrchy, pohľadové omietky, neomietnuté murivo, obklady,
- tepelnoizolačné omietky – paropriepustné vlastnosti,
- aerogélový izolačný materiál na báze nanotechnológie (napr. aerogélové panely)⁴² – účinný izolant už pri veľmi malých hrúbkach, nevýhodou je vysoká cena, vhodné ako dodatočná izolácia na vybrané exponované časti.

VÝNIMKY PRI EXTERIÉROVOM ZATEPLOVANÍ FASÁD

Pri silne poddimenzovaných obvodových konštrukciách obytných budov – ide hlavne o kombinácie rámových nosných konštrukcií zo žb./ocele s murovanou výplňou z tenkých keramických tvaroviek pokrytých

41 MOKRIŠ, R. Zateplovanie historických budov – hádam nie! In: KOWALSKI, T. *MONUMENTORUM TUTELA. Ochrana pamiatok 27*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2018, s. 258–268. ISBN 978-80-89175-88-8.

42 *Aerogély v architektúre, stavebníctve a pamiatkovej obnove: aktuálny výskum aj praktické skúsenosti v rozhovore s Michalom Ganobjakom* [online]. Selce: Archinfo s. r. o., n. d. [cit. 6. septembra 2023]. Dostupné na: <https://www.archinfo.sk/tech/stavby-konstrukcie/aerogely-v-architekture-stavebnictve-a-pamiatkovej-obnove-aktualny-vyskum-aj-prakticke-skusenosti-v-rozhovore-s-michalom-ganobjakom.html>

omietkou (neošetrené tepelné mosty a tvorba plesní v interiéroch), kedy je odôvodnené použitie celoplošného zateplenia na účely ošetrovania hygienických väd. Na tento účel, a teda ošetrovanie hygienickej vady, je postačujúca hrúbka zateplenia 5 – 8 cm, maximálne však 10 cm, kedy je pri relatívne malej hrúbke izolantu plne odstránená vada a zlepšený užívateľský komfort obytného priestoru, a súčasne hrúbka zateplenia ešte môže byť akceptovateľná v rámci zachovania architektonických hodnôt budovy (plasticita, proporcie a celkový výraz). Pri použití štandardných izolačných materiálov tieto hrúbky však musia byť postačujúce pri výpočtoch na energetickú úspornosť budov. Pri týchto hrúbkach je ešte akceptovateľný posun v hĺbke osadenia okien v rámci fasády. Zachované autentické okná sa odporúča zanechať na pôvodnom mieste a neposúvať spolu s fasádou. Pôvodné okná nevymieňať, iba obnoviť repasáciou. Prijateľná presná hrúbka izolácie je predmetom individuálneho odborného posúdenia. Nová omietka vychádza z kvalít pôvodnej omietky s porovnateľnými vlastnosťami – štruktúra, farebnosť, optické vlastnosti, spôsob starnutia. Pri ušľachtilých omietkach a brizolite je potrebné aplikovať hrubšie vrstvy omietok⁴³, vylučuje sa použitie finálnej úpravy stierkou.⁴⁴ Spolu s aplikáciou zateplenia s nízkou paropriepustnosťou je dôležité nastaviť režim vetrania priestorov (prirodzené a štrbinové vetranie, vo výnimočných prípadoch VZT klimatizácia a rekuperácia).

Exteriérové zateplenie stavby nemusí byť súvislé, kompaktné. Môže byť diferencované podľa členitosti objektu a vnútorných funkcií (prevádzky vyžadujúce zlepšenie podmienok a iné priestory bez zateplenia), rovnako môže byť diferencovaný prístup aj k jednotlivým objektom stavebného súboru podľa ich rozdielnej funkčnej náplne.

VNÚTORNÉ ZATEPLENIE PRI ARCHITEKTONICKY HODNOTNEJ FASÁDE

Ak nie je možné aplikovať zateplenie fasád z exteriéru, v špecifických prípadoch sa uplatňuje zateplenie interiérové – tento spôsob riešenia je vhodný v prípadoch, kedy nebudú ohrozené, poškodené hodnotné interiérové prvky, povrchy, obklady, výtvarné diela a pod.

Spôsob vnútorného zateplenia vyvoláva viacero problémov (vlhnutie a premrzanie obvodových murív, riešenie tepelných mostov a viacerých rušivých detailov v rámci interiéru) a je vhodný len v niektorých prípadoch pre obmedzený okruh budov.⁴⁵ Použitie vrstvy z paropriepustného materiálu (napr. Multipor) by malo doplniť zabezpečenie vetrania na odvod vlhkého vzduchu. Zariadenia rekuperácie či vzduchotechniky však so sebou prinášajú množstvo nežiaducich zásahov do objektu. Na dosiahnutie optimálneho efektu je potrebné podrobne prehodnotiť limity stavby a požadované nároky, prípadne návrh odborníka na teplotnú techniku na riešenie tepelných mostov a rosného bodu v konštrukciách. Podľa potreby je zateplenie stien doplnené o zateplenie stropu a podlahy.

43 Klasický brizolit sa aplikuje na podkladovú jadrovú omietku. V súčasnosti existujú brizolitové omietky, ktoré je možné aplikovať aj na kontaktný zatepľovací systém.

44 Pre viac informácií pozri: Obnova fasád z tvrdých omietek. Druhy omietek, možnosti opravy, zručnosti z obnovy, údržba. In: *Zpravodaj STOP*. Praha: Společnost pro technologie ochrany památek – STOP, 2020, svazek 22, č. 2. ISSN 1212-1468.

45 Vnútorné zateplenie bolo plošne aplikované napr. pri obnove bývalej Slovenskej národnej banky (dnes City Gate) v Bratislave práve z dôvodu zachovania pôvodného kamenného obkladu budovy.

Využitie zariadení rekuperácie a vzduchotechniky v historických objektoch prináša výrazné negatívne zásahy. Vo svojej podstate je pomerne invazívne a nie je vhodné v záujme zachovania a prezentácie pamiatkových hodnôt.

Ich inštalácia si vyžaduje množstvo prierezov historickými konštrukciami, riešenie umiestnenia strojovne a vývodov VZT, úpravy vyvolané potrebou kryť rozsiahle vertikálne a horizontálne rozvody vo vnútorných priestoroch (vytváranie sekundárnych podhládov, znižovanie svetlých výšok) a viaceré ďalšie nežiaduce vstupy do interiéru aj fasád a exteriéru pamiatkového objektu. Možnosti zavedenia rekuperácie a VZT v objektoch NKP sú teda výrazne limitované, preto pri uvažovaní o vhodnej funkčnej náplni objektu je potrebné zväžiť súvisiace požiadavky na vetracie zariadenia (viac pozri v: [Vetranie a mikroklima](#)).

Okná a dvere – z pamiatkového, energetického a ekologického hľadiska je všeobecne prioritné repasovanie pôvodných prvkov (drevených aj kovových). V prípade vysokého stupňa poškodenia je možná výmena za zhotovené repliky.

Zlepšenie vlastností repasáciou je vždy predmetom individuálneho projektového riešenia od špecializovaného odborníka (nové izolačné zasklenie, doplnenie izolačných pásov a i.).Všeobecne z pamiatkového hľadiska nie sú prípustné plastové rámy a výplne.

Zasklené zavesené fasády (lahké obvodové plášte) – zasklená fasáda dodáva budove charakteristický vzhľad s modulovým rastrom a so zasklenými výplňami. Rovnako ako pri oknách je prioritou zachovanie pôvodnej fasády s pôvodnými prvkami, prípadné zlepšenie jej technických vlastností repasovaním a doplnením nového zasklenia, tesnenia a pod.

Nahradením pôvodného konštrukčného systému za súčasné štandardné fasádne systémy dochádza k zániku pôvodného architektonického výzoru budovy. Musí mu predchádzať uvážené prehodnotenie vzhľadom na architektonický význam objektu, hodnoty pôvodnej materiality a konštrukčného riešenia. V nevyhnutnom prípade pri realizácii nového fasádneho systému je potrebné jeho prispôbenie pôvodnej kompozícii fasády s členením a detailmi profilácie.

Vzorový príklad citlivej obnovy ľahkej celoza-sklenej fasády so zachovaním pôvodnej konštrukcie nachádzame napr. vo Viedni pri celkovej obnove bývalej administratívnej budovy Hoffmann-La Roche (dnes Hotel Daniel).

Osadenie fotovoltaických zariadení podlieha odbornému posudzovaniu. Zohľadňujú sa limity vyplývajúce z vhodnej prezentácie pamiatkových hodnôt, zo zásad ochrany pamiatkového územia (viditeľnosť, resp. rušivý vplyv z uličných a diaľkových pohľadov), ako aj miera zásahov do nosných konštrukcií a do vnútorných priestorov budov. Zariadenia majú byť realizované ako dočasné a reverzné konštrukcie (viac pozri v: [Fotovoltaika](#)). Obdobné posudzovanie je vhodné uplatňovať aj pri zariadeniach vzduchotechniky a rekuperácie.

9. DOKUMENTÁCIA ZISTENÉHO STAVU A DOKUMENTÁCIA REALIZOVANEJ OBNOVY

Pokiaľ bol vo fáze predprojektovej prípravy predpísaný a vykonaný pamiatkový výskum, jeho výsledky sú následne spracované v rámci projektu obnovy.

V projektovej dokumentácii obnovy je zahrnuté zameranie skutkového stavu – hmotovo-priestorové aktuálne zameranie objektu (pôdorysy, výkres strechy/krovu, pohľady, minimálne 2 rezy, v mierke 1 : 100, 1 : 50), doplnené o detailné výkresy hodnotných prvkov (pohľady, charakteristické rezy/profilácia, mierka podľa potreby 1 : 10, 1 : 5, 1 : 1). Výber hodnotných prvkov a detailov vykoná odborný pracovník obnovy na základe obhliadky objektu, resp. na základe pamiatkového výskumu, ak bol vykonaný. Obsahuje grafické zachytenie typických detailov či prvkov, ktoré sú charakteristické pre danú budovu (profily okenných, dverných výplní s hĺbkou osadenia, príp. parapetom, konštrukcie zavesenej fasády, povrchové úpravy – materiál, štruktúra, farebnosť, spôsob uchytenia obkladu, príp. nosná konštrukcia, detaily interiérových riešení a i.), ktoré sú často významnými nositeľmi architektonických, výtvarných a/alebo technických hodnôt daného objektu. Výkresovú dokumentáciu dopĺňajú výkresy situácie, širších vzťahov, prípadne riešenia okolitého parteru.

Podrobná dokumentácia aktuálneho/zisteného stavu je dôležitá nielen z praktických dôvodov prípravy projektu obnovy, ale tiež pre naliehavosť zachytiť a zdokumentovať rapídne sa zmenšujúci počet zachovaných originálnych prvkov s autentickou výpovednou schopnosťou.

Projekt obnovy taktiež zapracuje výstupy z diagnostiky stavebnotechnického stavu objektu s riešením problémových miest.

Pri dokumentácii budov realizovaných prípadne obnovovaných pred rokom 1990 je dôležitá identifikácia použitých prvkov a materiálov na báze azbestu, ktoré podliehajú osobitným bezpečnostným predpisom pri režime údržby, ako aj pri obnove. Vykonanie prieskumu a z neho vychádzajúceho návrhu obnovy, alebo odstránenia týchto prvkov, je úlohou špecializovaných odborníkov. Identifikované prvky sú označené a vyšpecifikované v dokumentácii spolu s návrhmi postupu a slúžia ako dôležitý podklad pri bežnej údržbe objektu, ako aj pri príprave obnovy.

Pri obnove budovy je dôležité ponechať pôvodnú časť alebo vzorku *in situ*, bez zásahov, ako doklad s informáciami o predchádzajúcich obdobiach objektu (viacnásobne premaľovaný náter, vzorka okna, obkladu a pod.). Prvky, ktoré nebudú môcť byť zachránené (obnovené, repasované) a znovu použité, ale budú nahradené novými, aj keď replikami, je vhodné ponechať vo forme referenčnej vzorky ako historický autentický doklad originálneho riešenia a vykonaných zmienach, resp. o spôsobe starnutia a uchovať ako podstatnú informáciu pre budúcu pamiatkovú ochranu.

Dokumentáciu skutočne realizovanej obnovy vlastník odovzdá miestne príslušnému KPÚ podľa § 32 ods. 15 pamiatkového zákona. Dokumentáciu vykonanej obnovy, vrátane textovej a výkresovej časti, je vhodné doplniť aj o fotografickú dokumentáciu so zachytením jednotlivých krokov a zásahov. Dokumentácia o zásahoch zahŕňa evidenciu obnovených, doplnených alebo vymenených častí s definovaním spôsobu obnovy, vykonané sanačné zásahy a úpravy (napr. pri výplni prasklín či vypadnutých častí pohľadového betónu, omietok) a evidenciu prvkov repasovaných alebo nahradených kópiami a ich prípadné grafické zaznamenanie do výkresov (resp. do 3D modelu, ak bol zhotovený).

Takáto komplexná evidencia obnovy pamiatkového objektu je potrebná na následnú prevádzkovú starostlivosť a na prípadnú ďalšiu obnovu v budúcnosti.

10. NEGATÍVNE TRENDY

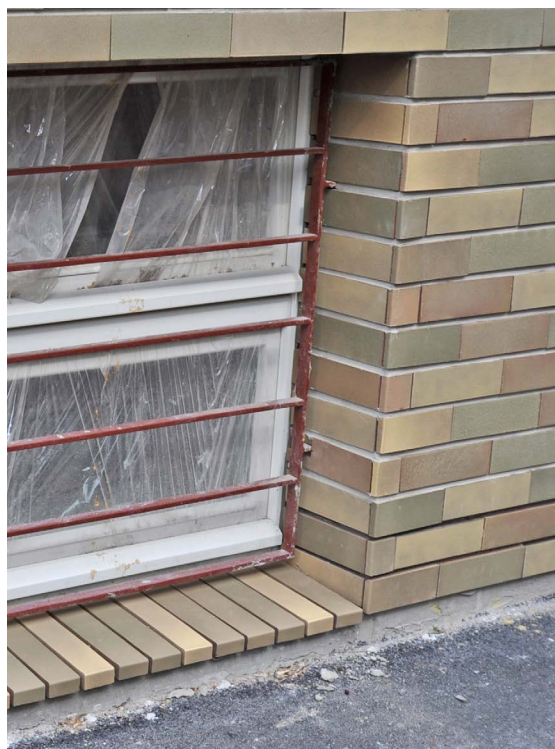
- Všeobecne strata autentickej vrstvy materiálovej, umelecko-remeselnej, technickej.
- Pretieranie pohľadových materiálov na umelý kameň, ušľachtilej omietky (na fasádach a prvkoch architektúry medzivojnového obdobia), pohľadového betónu (napr. na prvkoch Parku Andreja Hlinku v Bratislave).

► Obr. 28. Výrazne farebný a lesklý náter prekrývajúci prirodzenú štruktúru a farebnosť umelokamenného ostenia, sploštuje pôvodnú reliéfnosť povrchu a pôsobí umelým a cudzorodým výrazom.

- Výmena pôvodných obkladov, napr. pôvodný keramický obklad s tvarovkami so zaoblením na nárožných častiach nahradený súčasnou bežnou fabrickou produkciou so stratou charakteristických detailov.

► Obr. 29, 30. Príklad nevhodnej výmeny obkladov. Pôvodný keramický obklad s tvarovkami so zaoblením na nárožných častiach nahradený súčasnou bežnou fabrickou produkciou.

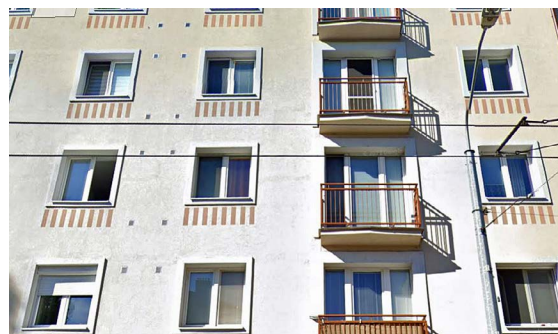

- Pri zatepľovaní budov nie je rešpektovaná pôvodná štruktúra a farebnosť, napr. pri puristických budovách, kde riešenie povrchu fasády s jemnými detailmi (rôzne štruktúry ušľachtilých omietok a ich prípadné kombinácie a jemná farebnosť) tvorí základ výtvarného výrazu architektúry. Zateplením sa nahradí pôvodná fasádna vrstva súčasným bežným systémovým riešením, čo spôsobí zánik autentickej substance, ako aj zníženie architektonických kvalít budovy so stratou charakteristického detailu.

► Obr. 31. Fasáda v pôvodnom výraze s plasticky rámovanými oknami, reliéfnymi prvkami a charakteristickým zábradlím.

►► Obr. 32. Po zateplení došlo k celkovému splošteniu fasády s dramatickou stratou charakterových detailov, pôvodne reliéfné členenie parapetov pripomína len farba na plochej omietke.

► Obr. 33. Pomerne strohý puristický výraz bytového domu ozvlášťovalo riešenie nárožia s oknami, koniec 20. rokov 20. storočia.

►► Obr. 34. Po značných stavebných zásahoch objekt prišiel nielen o dobový výraz s charakteristickými znakmi, ale aj o svoje architektonické kvality. Figúra objektu zmizla pod nadstavbou, v zateplení sa stratilo jemné plastické rámovanie okien a ich zdvojenie na nároží, nízke oplotenie predzáhradky bytového domu bolo odstránené, došlo k výmene okenných a dverných výplní, zvolená farebná úprava len podčiarkuje nevhodnosť prevedených úprav.

- Pri bytových domoch a súboroch budov je problémom nekoordinovaná obnova (výmena okien rôznej kvality, opravy a úpravy fasád v rôznej farebnosti a v riešení detailov). Situáciu zhoršuje masívna výmena okenných výplní bez vedomia KPÚ (väčšinou pri bytových domoch, kde jednotlivé byty majú rôznych vlastníkov).

► Obr. 35. Bytové domy na sídlisku Párovce (objekty nie sú NKP), nekoncepčné, nejednotné prístupy k obnove, narušenie vizuálnej jednoty urbanistického súboru, Nitra.

► Obr. 36, 37. Bytový dom, sídlisko Párovce (objekt nie je NKP) v roku 2012 (vľavo) a v súčasnosti (vpravo), kedy došlo k odstráneniu originálnych betónových prvkov zasklenia schodiska, ktoré predstavovali charakteristický znak urbanistického súboru, Nitra.

- Výmena okien, kde okná (drevené dvojité, tabuľkové, s profiláciou), subtilne kovové rámy nahradili masívne profily okien bežnej súčasnej produkcie, bez adekvátneho detailu, často z plastového materiálu.

► Obr. 38, 39. Odstránením pôvodných dvojitých drevených okien s viacrídiovým členením a profiláciou a následným osadením užších a radikálne zjednodušených plastových okien utrpel celkový výzor budovy, došlo k narušeniu jeho charakteristického dobového výrazu.

►► Obr. 40. Nekoordinovaná výmena okien v rámci jedného obytného domu – zachované autentické drevené dvojité okno sa nachádza vpravo dole, ostatné okná sú novodobé, jednoduché, spravidla plastového materiálu, v podobe rôznych typov nekvalitných ponášok na pôvodné okná.

- Snaha obnovou budovy získať vynovenú (vylepšenú) budovu v dokonalom stave, resp. s výzorom novostavby, kde pravdivé znaky veku či autentické nedokonalosti sú vnímané ako rušivé a nie sú chápané ako súčasť hodnoty diela.
- Prístavby, dodatočné dostavby, parazitická architektúra, reklamné plochy – znehodnotenie pôvodného architektonického výrazu, proporcií, zrozumiteľnosti (najmarkantnejšie pri nákupných strediskách na sídliskách, napr. nákupné stredisko Slimák na Hostinského ul. v Bratislave, centrum obchodu a služieb na sídlisku Záluhy v Bratislave-Dúbravke, centrum v Bratislave-Karlovej Vsi a i.)
- Všeobecný problém so zlou údržbou budov, resp. žiadnou údržbou (rozdiel v stave zachovania a funkčnosti pri tom istom prvku – oceľové okná Kraus vo vile Lengyel v Bratislave a na kúpeľnom dome Machnáč v Trenčianskych Tepliciach).
- V rámci nehnuteľných NKP je problematrická ochrana a zachovanie pôvodného interiérového vybavenia a mobiliáru, ak nie je tiež vyhlásený za nehnuteľnú a hnutelnú NKP, aj v prípade, že predstavuje súčasť celkového autorského architektonického návrhu.

11. POZITÍVNE PRÍKLADY

CELKOVÁ OBNOVA

Bývalá hospodárska škola v Nitre – architekt Jiří Grossmann, 1931 (č. ÚZPF 11233)

Celková obnova školského objektu, ktorá prebehla v rokoch 2014 – 2015, predstavuje jednu z najpriekladnejších komplexných obnov modernej medzivojnovnej architektúry na Slovensku. Základnými východiskami úspešnej obnovy bol predovšetkým uvedomelý vlastník (Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre), ako aj kontinuálne pokračovanie pôvodnej funkcie. Budova bola citlivo obnovená s maximálnym zachovaním autentických prvkov (omietky, obklady, okná, dvere, dlažby a prvky z umelého kameňa, kovové zábradlia, kovania, vstavané skrine a i.). Osobitnú pozornosť si zasluhuje prístup k zachovaniu veľkoplošných ocelových okien, zasklenej steny a vstupných dverí, na ktoré bola zvolená metóda obnovy reštaurovaním. Obnovou rozsiahleho a hmotovo členitého objektu došlo zároveň k úspešnému navýšeniu energetických štandardov bez použitia zateplenia (reparovanie pôvodných okenných výplní, výmena vonkajších krídiel drevených okien za kópie s izolačnými sklami, pridané sekundárne vnútorné zasklenia na schodisku, zateplenie striech). „Zateplenie fasád sa nerealizovalo, keďže pridaním zateplenia by sa zmenili pôvodné proporcie fasád vo vzťahu k osadeniu okien a sokla, a tým aj pôvodný celkový výraz.“⁴⁶ Na fasádach boli očistené a zachované pôvodné brizolitové omietky, pri ktorých boli realizované lokálne opravy a doplnenia, obdobne bol očistený a doplnený aj keramický obklad soklových pásov.

► Obr. 41, 42. Bývalá hospodárska škola, celkový pohľad, Nitra.

► Obr. 43. Detail okna, Bývalá hospodárska škola, Nitra.

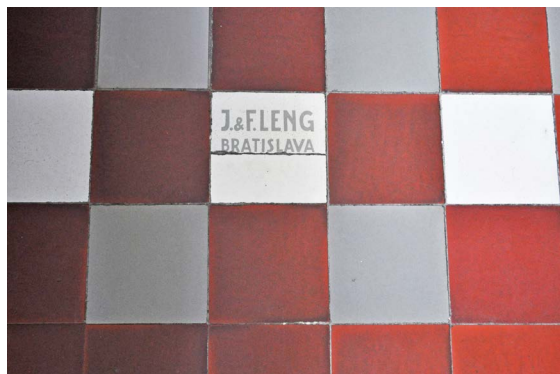

►► Obr. 44. Vstupné dvere po reštaurátorskej obnove, Bývalá hospodárska škola, Nitra.

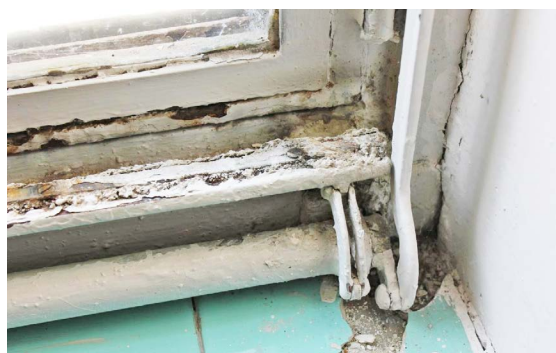

46 HOLIČKOVÁ, ref. 36, s. 27.

► Obr. 45. Pôvodná dlažba so znakom dodávateľa, Bývalá hospodárska škola, Nitra.

►► Obr. 46, 47, 48. Detaily oceľového skladacieho okna, stav pred obnovou, Bývalá hospodárska škola, Nitra.

►► Obr. 49, 50, 51. Detaily oceľového skladacieho okna po reštaurovaní, Bývalá hospodárska škola, Nitra.

►► Obr. 52. Unikátne skladacie oceľové okno plne funkčné po reštaurátorskej obnove, Bývalá hospodárska škola, Nitra.

► Obr. 53. Zasklená stena s dverami, stav pred obnovou, Bývalá hospodárska škola, Nitra.

►► Obr. 54. Subtilne konštrukcie oceľovej zasklenej steny po reštaurátorskej obnove, Bývalá hospodárska škola, Nitra.

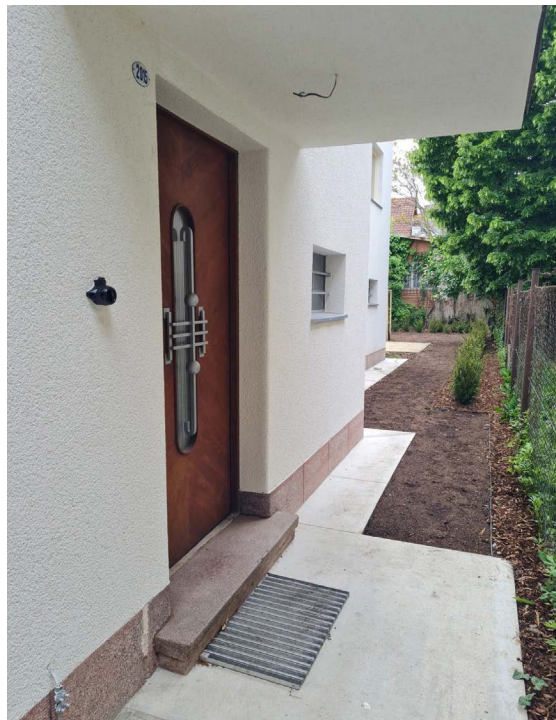
Vila K v Nitre – architekt Oskar Singer, 1934 (č. ÚZPF 11792)

V objekte prebieha postupná pamiatková obnova. Pôvodné zachované prvky sú repasované (napr. dvere, kovania) a znova osadené. Značne poškodená pôvodná vrstva brizolitovej omietky na fasádach bola doplnená jadrovou omietkou a celoplošne prekrytá novou vrstvou brizolitovej omietky so sludovými zrnkami. Keďže pôvodné okenné, tzv. esslingerove rolety zanikli, boli zhotovené čo najpresnejšie kópie podľa historických fotografií, zachovaných profilov a analogicky podľa obdobných roliet zachovaných na okolitých vilách. Nové rolety boli následne osadené do pôvodných skriniek.

► Obr. 55. Vila K, celkový pohľad, Nitra.

►► Obr. 57. Záhradné úpravy a nový plot, Vila K, Nitra.

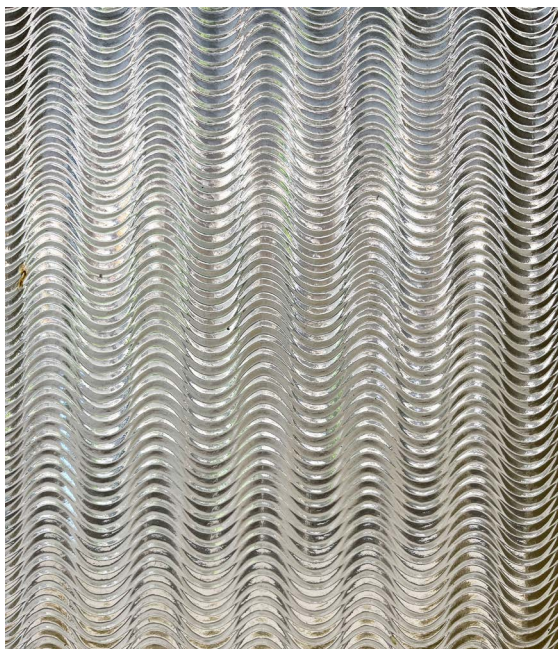
► Obr. 56. Kópia tzv. esslingerových roliet, Vila K, Nitra.

► Obr. 58, 59.
Obnova okien a dvier,
Vila K, Nitra

► Obr. 60. Detail
dekoru pôvodného
zasklenia, Vila K,
Nitra.

Múzeum Slovenských národných rád v Myjave – modernistická prístavba múzea od architekta Martina Kusého (1966-1968) v areáli domu ľudového pamätného (č. ÚZPF 637/6)

Pri rekonštrukcii bola zachovaná pôvodná brizolitová omietka, pohľadové betónové steny a viaceré autentické interiérové prvky. Obnova ocelevej konštrukcie rozmerných zasklených stien na fasáde bola realizovaná výmenou za hliníkové rámy s izolačným trojsklom, s dôrazom na zachovanie proporcií a farebnosti pôvodných konštrukcií.⁴⁷

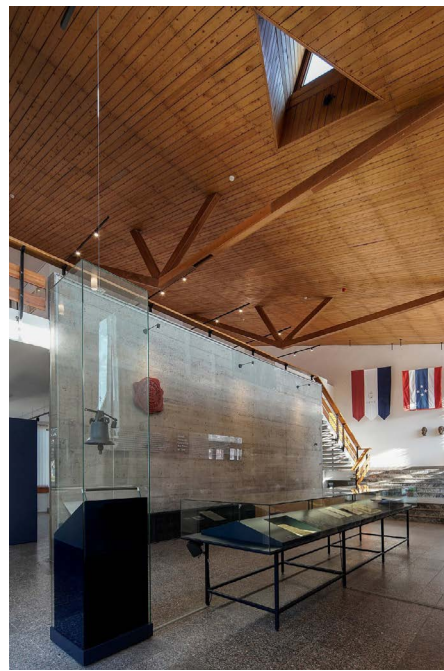
► Obr. 61. Predpolie
Múzea Slovenských
národných rád,
Myjava.

►► Obr. 63.
Brutalistická stena,
Múzeum Slovenských
národných rád,
Myjava.

► Obr. 62.
Zrekonštruovaná
fasáda pamätníka,
Múzeum Slovenských
národných rád,
Myjava.

⁴⁷ Rekonštrukcia areálu Múzea Slovenských národných rád v Myjave [online]. Selce: Archinfo spol. s r. o., n. d. [cit. 7. septembra 2023]. Dostupné na: <https://www.archinfo.sk/diela/obcianska-stavba/rekonstrukcia-arealu-muzea-slovenskych-narodnych-rad-v-myjave.html>

Komplex budov Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre – univerzitný komplex od architektov Vladimír Dedeček a Rudolf Miňovský, 1961 – 1966 (č. ÚZPF 11946/9)

Aktuálne prebiehajúca obnova vo viacerých etapách. Tento univerzitný komplex patrí k najvýznamnejším dielam slovenskej architektúry druhej polovice 20. storočia. Deväť objektov univerzitného areálu bolo vyhlásených za NKP v roku 2014.

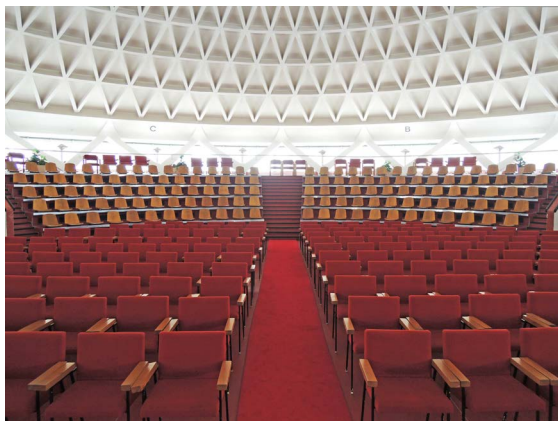
► Obr. 64.
Premostenie nad zrkadliskom s vodou po obnove, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra.

►► Obr. 65.
Premostenie po obnove, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra.

►► Obr. 66.
Premostenie nad zrkadliskom pred obnovou, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra.

►► Obr. 67, 68, 69. Komplex budov Slovenskej poľnohospodárskej univerzity, Nitra.

Príklady obnov zo zahraničia:

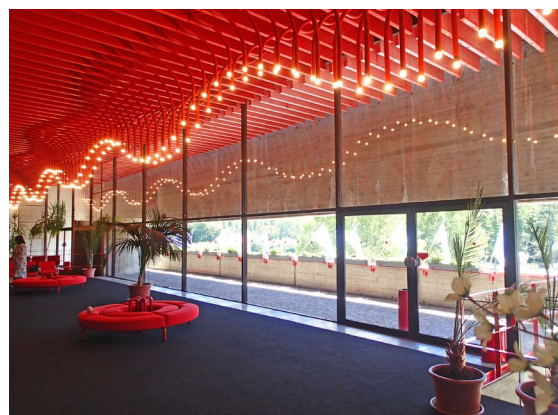
- Komplexná obnova budov školy Bauhaus v Drážďanoch, Nemecko (architekt Walter Gropius, 1925, obnova viacerých budov prebieha kontinuálne a dlhodobo, na zozname UNESCO).
- Komplexná obnova sanatória Zonnestraal v Hilversume, Holandsko (architekti Jan Duiker, Bernhard Bijvoet, 1928 – 1935, obnova 2003).
- Obnova a reštaurovanie Vily Tugendhat v Brne, Česká republika, využívanej na muzeálne účely (architekt Mies van der Rohe, 1928 – 1930, prieskumy, výskumy a prípravy obnovy, projekčné práce 2001 – 2009, obnova 2010 – 2012, na zozname UNESCO).
- Obnova Masarykových domovov mládeže v Brne, Česká republika, (architekt Bohuslav Fuchs, 1929 – 1930, obnova 2018) – obnova budovy, repasácia ocelových okien zn. Kraus a interiérových prvkov (zasklená stena), zariadenie dobovým mobiliárom. Budova ďalej plne slúži pôvodnému účelu.
- Komplexná obnova budovy Novej národnej galérie v Berlíne, Nemecko (architekt Mies van der Rohe, 1968, obnova/sanácia: David Chipperfield Architects, 2021).
- Obnova rozsiahleho spoločensko-obytného komplexu Barbican v Londýne, Veľká Británia, (architektonický ateliér Chamberlin, Powell and Bon, 1965 – 1976) – po obnove a revitalizácii naďalej slúži pôvodnému účelu, v súčasnosti sa plánuje obnova objektu kultúrneho centra Barbican Centre.

PRIEBEŽNÁ PRAVIDELNÁ ÚDRŽBA

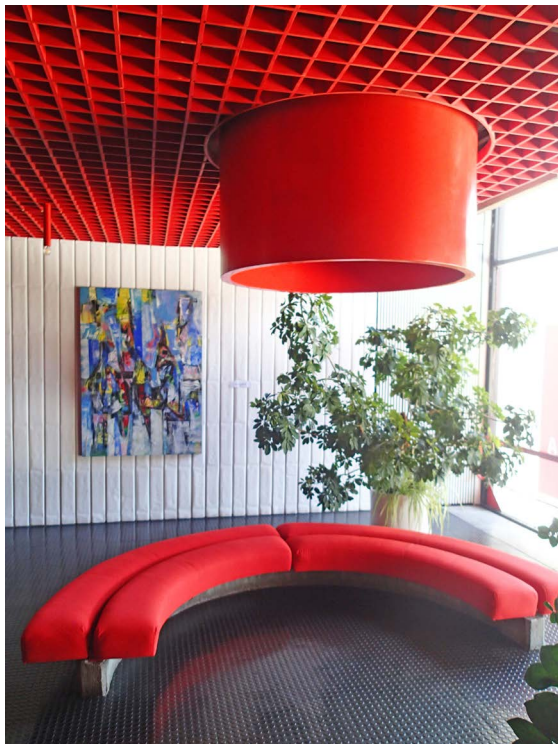
Dom umenia, Piešťany – architekt Ferdinand Milučký (1969 – 1973 projekt, 1974 – 1980 realizácia), sochár Emil Venkov

Príkladná priebežná údržba počas nepretržitej prevádzky budovy, kde hlavnú úlohu zohráva uvedomelý vlastník. Maximálne zachovanie autenticity budovy (fasády, obklady, schodiská a zábradlia, okná a dvere s kovami) aj kompletného interiérového vybavenia (podlahy – vrátane čiernej gumenej podlahy, podhlady, mobiliár, svietidlá, informačný systém). Vyhlásená za NKP len v roku 2022 (č. ÚZPF 12292/3).

► Obr. 70, 71, 72, 73.
Dom umenia, Piešťany.

► Obr. 74, 75. Dom umenia, Piešťany.

Vila Arpáda Lengyela, Bratislava – Friedrich Weinwurm a Ignác Vécsei, interiér Josef Hoffman (1928 – 1929, nie je NKP)

Kontinuita vlastníckych vzťahov a funkcie, systematická údržba, ako aj vysoké vedomie vlastníka o hodnotách diela. Vila má zachované nesmierne hodnotné pôvodné interiérové vybavenie a mobiliár (dielne Wiener Werkstätte) a zachované funkčné patentové okná zn. Kraus.

► Obr. 76. Vila Arpáda Lengyela, Bratislava.

►► Obr. 77. Vila Arpáda Lengyela, interiér, Bratislava.

Detský domov s areálom, Trenčín-Zlatovce – architekti Ústavu pre vývoj a projektovanie školských a kultúrnych stavieb Peter Brtko, Ľudovít Režucha, Pavol Čaba (1968 – 1974)

Detské mestečko ako komplexné urbanistické, architektonické a dizajnové dielo bolo vyhlásené za NKP v roku 2018 (č. ÚZPF 12087/36). Predstavuje zachovaný areál s jednotlivými budovami, riešením parteru, interiérovým vybavením, mobiliárom a výtvarnými dielami.

► Obr. 78, 79. Detský domov s areálom, Trenčín-Zlatovce.

► Obr. 80. Detský domov s areálom, Trenčín-Zlatovce.

►► Obr. 81. Interiér spoločenskej sály v Detskom domove, Trenčín-Zlatovce.

►▼ Obr. 82, 83. Detský domov s areálom, Trenčín-Zlatovce.

OBNOVA ZAVESENEJ ZASKLENEJ FASÁDY, ZMENA FUNKČNÉHO VYUŽITIA

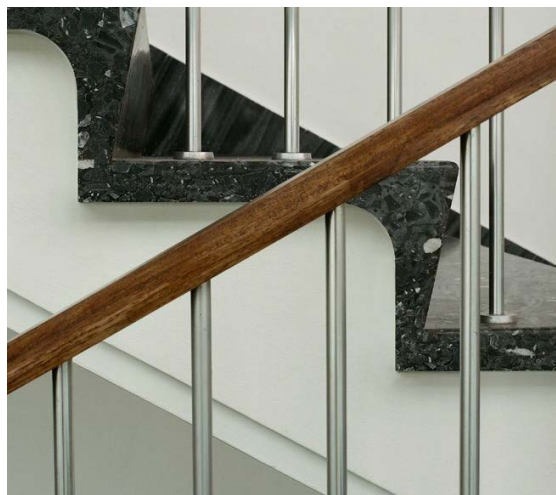
Hotel Daniel (bývalá budova farmaceutickej firmy Hoffmann-La Roche), Viedeň, Rakúsko – architekt Georg Lippert (1959 – 1962)

V roku 2011 prebehla príkladná obnova architektúry z prelomu 50. a 60. rokov 20. storočia. Budova patriaca k prvým reprezentantom internacionálneho štýlu s ľahkou zavesenou fasádou je hodnotným dokladom inovatívnosti povojnovej moderny v Rakúsku. Pri citlivej obnove zasklenej fasády s hliníkovými profilmi boli aplikované metódy konzervácie, reštaurovania a repasovania s doplnením izolačných prvkov, čím bol zachovaný charakteristický výraz objektu a významná hodnotová vrstva. Obdobným prístupom bolo obnovené aj hlavné schodisko budovy a vybrané interiérové prvky so zachovaním autenticity a znakov veku. Úspešnosť obnovy podporila vhodná voľba nového funkčného využitia konverziou z administratívnej budovy na hotel s reštauráciou.

►► Obr. 85. Hotel Daniel (bývalá budova farmaceutickej firmy Hoffmann-La Roche), detail schodiska, Viedeň.

► Obr. 84. Hotel Daniel (bývalá budova farmaceutickej firmy Hoffmann-La Roche), fasáda po obnove, Viedeň.

12. LEGISLATÍVA/SÚČASNÉ TEHCNICKÉ POŽIADAVKY NA VÝSTAVBU

- Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

Vzhľadom na široké typologické spektrum sa na problematiku modernej architektúry vzťahujú všetky súvisiace súčasné normy.

- STN EN 15898: 2023, *Ochrana kultúrneho dedičstva. Základné pojmy a definície.*

Pre diela kultúrneho dedičstva je v rámci noriem aplikovaný osobitý prístup:

- STN ISO 13822: 2012, *Zásady navrhovania konštrukcií. Hodnotenie existujúcich konštrukcií. Príloha I.*

Z pohľadu zlepšovania energetickej hospodárnosti:

- STN 16883: 2017, *Zachovanie kultúrneho dedičstva, Usmernenie pre zlepšovanie energetickej hospodárnosti historických budov.*

Na datovanie objektov sa aplikuje tiež:

- Zákon č. 185/2015 Z. z. Autorský zákon v znení neskorších predpisov.

V oblasti ochrany pamiatkového fondu sú pre Slovenskú republiku záväzné tieto medzinárodné dohovory:

- Benátska charta – O ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel. Taliansko, Benátky, 1964.
- Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy. Španielsko, Granada, 1985.
- Washingtonská charta – Ochrana historických miest. Spojené štáty americké, Washington, 1987.
- Dohovor o hodnote kultúrneho dedičstva pre spoločnosť. Portugalsko, Faro, 2005.

Medzinárodné dokumenty vzťahujúce sa na ochranu architektúry 20. storočia:

- Vyhlásenie z Eindhovenu. Stanovy hnutia DOCOMOMO. Holandsko, Eindhoven, 1990.
- Dokument o autenticite z konferencie o autenticite vo vzťahu k Dohovoru o ochrane svetového dedičstva. Japonsko, Nara, 1994.
- Charta zo Zimbabwe – Zásady pre prieskum, konzervovanie a statickú konsolidáciu pamiatok. Zimbabwe, Viktóriine Vodopády, 2003.
- Dokument o spôsoboch ochrany kultúrneho dedičstva 20. storočia (*Approaches to the Conservation of Twentieth – Century Cultural Heritage*). Španielsko, Madrid; India, Naí Dillí, 2017.
- Dokument z Cádizu o ochrane betónových pamiatok. Španielsko, Cádiz, 2021.

Špecifickou problematikou je odborné zaobchádzanie a zabezpečenie správnej likvidácie odpadu na báze azbestu:

- Smernica Komisie 1999/77/ES zakazuje všetky použitia azbestu od 1. januára 2005. V smernici 2003/18/ES⁴⁸ je zakázané odstraňovanie azbestu a výroba a spracovanie azbestových výrobkov. Najväčším problémom je však vystavenie účinkom azbestu pri jeho odstraňovaní a počas búracích, technických a údržbárskych činností.
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/148/ES⁴⁹ kontroluje vystavenie účinkom všetkých typov azbestu v každej forme.

Zákony Slovenskej republiky a Smernica Európskej únie týkajúce sa nebezpečného odpadu s obsahom azbestu:

- Zákon č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 103/2015 Z. z. úplné znenie zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 140/2008 Z. z., zákona č. 461/2008 Z. z., zákona č. 540/2008 Z. z., zákona č. 170/2009 Z. z., zákona č. 67/2010 Z. z., zákona č. 132/2010 Z. z., zákona č. 136/2010 Z. z., zákona č. 172/2011 Z. z., zákona č. 470/2011 Z. z., zákona č. 306/2012 Z. z., zákona č. 74/2013 Z. z., zákona č. 153/2013 Z. z., zákona č. 204/2014 Z. z. a zákona č. 77/2015 Z. z.
- Zákon č. 124/2006 o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

⁴⁸ Smernica 2003/18/ES Európskeho parlamentu a Rady z 27. marca 2003, ktorou sa mení a dopĺňa smernica Rady 83/477/EHS o ochrane pracovníkov pred rizikami z vystavenia účinkom azbestu pri práci.

⁴⁹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/148/ES z 30. novembra 2009 o ochrane pracovníkov pred rizikami z vystavenia účinkom azbestu pri práci.

- Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 253/2006 o ochrane zamestnancov pred rizikami súvisiacimi a expozíciou azbestu pri práci
- Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 356/2006 o ochrane zdravia zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou karcinogénnym a mutagénnym faktorom pri práci v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 223/2001 o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 259/2008 Z. z. o podrobnostiach o požiadavkách na vnútorné prostredie budov a o minimálnych požiadavkách na byty nižšieho štandardu a na ubytovacie zariadenia
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/148/ES
- STN ISO 13822 (73 0038): 2012, *Zásady navrhovania konštrukcií. Hodnotenie existujúcich konštrukcií.*

13. ODPORÚČANÁ ODBORNÁ LITERATÚRA

ČERNÁ, I., HAMMER, I. Materiality. In: *Zborník príspevkov medzinárodného sympózia o ochrane pamiatok modernej architektúry*. Brno: Muzeum města Brno, 2008, s. 223. ISBN 9788086549545.

DOCOMOMO Dossiers ISC/T [online]. Delft: Docomomo International, 1996-2014, No. 1 – 13. Dostupné na: <https://docomomo.com/dossiers-isc-t-2/>

DoCOMOMO Journal [online]. Delft: Docomomo International, 1989-2023, No. 1 – 68. Dostupné na: <https://docomomojournal.com/index.php/journal/issue/archive>

DULLA, M., MORAVČÍKOVÁ, H. *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava: Slovart, 2002. ISBN 8071456845.

ELSER, O., KURZ, P., SCHMAL, P. C. *SOS Brutalism: A Global Survey*. Zurich: Park Books, 2017. ISBN 9783038600756.

FOLTÝN, L. *Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918-1939*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska, 1993. ISBN 80-900483-6-6.

HOUŠKOVÁ, K., et al. *Hotel Intercontinental v Praze. Historie | urbanismus | architektura*. Praha: Národní památkový ústav, 2019. ISBN 978-80-7480-129-7.

KICOVÁ, M., BEŇO, P., SCHNITZEROVÁ, N. The Prior Department Store in Košice in the Context of History, Current Structural Alterations and Engaged Preservation. In: *Architektúra & urbanizmus*. Bratislava: Institute of History Slovak Academy of Sciences, 2021, Volume 55, No. 3-4, s. 200-211.

KURIC, A. *Okna v architektúre funkcionalizmu*. Praha: FA ČVUT, 2020.

KUSÝ, M. *Architektúra na Slovensku 1918-1945*. Bratislava: Pallas, 1971.

KUSÝ, M. *Architektúra na Slovensku 1945-1975*. Bratislava: Pallas, 1976.

MARSDEN, S., SPEARRITT, P. *The Twentieth-Century Historic Thematic Framework: A Tool for Assessing Heritage Places*. Los Angeles: Getty Conservation Institute, 2021. ISBN 978-1-937433-83-3.

MEURS, P., van THOOR, M.-T. *Sanatorium Zonnestraal, the history and restoration of a modern monument*. Rotterdam: NAI Publishers, 2010. ISBN 978-90-5662-696-9. Dostupné na: <https://www.wdjarchitecten.nl/app/assets/zonnestraal-boek-eng-k-1.pdf>

MONUMENTORUM TUTELA. *Ochrana pamiatok 20*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2009. ISBN 978-80-89175-30-7.

MORAVČÍKOVÁ, H., et al. Identita a diferencia: Monitorovanie a hodnotenie najvýznamnejších diel modernej architektúry na Slovensku. In: *Architektúra & urbanizmus*. Bratislava: Institute of History Slovak Academy of Sciences, 2013, Volume 47, No. 3-4, s. 144-169. ISSN 2729-8752.

MORAVČÍKOVÁ, H., et al. *Moderné a/alebo totalitné v architektúre 20. storočia na Slovensku*. Bratislava: Slovart, 2013. ISBN 9788055610566.

Obnova okenných výplní a výkladců. Praha: Národní památkový ústav, 2010. ISBN 978-80-87104-58-3.

Odborná metodika Národného památkového ústavu. Metodického centra moderní architektury v Brne. Brno: Národní památkový ústav, 2015. ISBN 978-80-7480-040-5.

Povojnová architektúra a jej kultúrne hodnoty. Zborník referátov z konferencie poriadanej SAS, Bratislava 6. mája 2004. In: *Projekt*. Bratislava: Spolok architektov Slovenska, roč. XLVI., 2004.

PRUDON, T. *Preservation of Modern Architecture*. New York: Wiley, 2008. ISBN 978-0-471-66294-5.

SOLAŘ, M., et al. *Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století*. Brno: Národní památkový ústav, 2015. ISBN 978-80-7480-036-8.

Register modernej architektúry oA HÚ SAV [online databáza]. Bratislava: Historický ústav SAV, n. d. Dostupné na: <https://www.register-architektury.sk/sk>

The DOCOMOMO Virtual Exhibition [online databáza]. Lisbon: Docomomo International, 2015. Dostupné na: <https://exhibition.docomomo.com/items/browse>

TOSTÕES, A. *Modern Heritage. Reuse. Renovation. Restoration*. Basel: Birkhäuser, 2022. ISBN 978-3-0356-2508-0.

URBÁNEK, L., VÁCHA, Z. *Dřevo, dýhové povrchy a úpravy těchto materiálů v období meziválečné architektury*. Brno: Národní památkový ústav, 2015. ISBN 978-80-7480-041-2.

ZAIČEK, M., KALINOVÁ, A., HLAVÁČKOVÁ, P. *Architektúra starostlivosti. Slovenské kúpele v druhej polovici 20. storočia*. Bratislava: Archimera, 2019. ISBN: 9788097234157.

ŽÁČEK, M., VÁCHA, Z. *Kov, sklo a povrchové úpravy těchto materiálů v meziválečné architektuře*. Brno: Národní památkový ústav, 2015. ISBN 978-80-7480-040-5.

14. ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Aerogély v architektúre, stavebníctve a pamiatkovej obnove: aktuálny výskum aj praktické skúsenosti v rozhovore s Michalom Ganobjakom [online]. Selce: Archinfo s. r. o., n. d. Dostupné na: <https://www.archinfo.sk/tech/stavby-konstrukcie/aerogely-v-architekture-stavebnictve-a-pamiatkovej-obnove-aktualny-vyskum-aj-prakticke-skusenosti-v-rozhovore-s-michalom-ganobjakom.html>

ANDRÁŠIOVÁ, K., et al. Travertine Modernism. In: *Other Modernisms. A Selection from the Docomomo registers*. Paris: Docomomo International secretariat, 2007, No. 36, s. 90-93. ISSN 1380-3204. Dostupné na: <https://docomomojournal.com/index.php/journal/issue/view/59>

Approaches to the Conservation of Twentieth – Century Cultural Heritage [online]. Madrid-New Delhi: ICOMOS, 2017. ISBN 978-2-918086-63-5. Dostupné na: https://isc20c.icomos.org/wp-content/uploads/2022/03/MNDD_Full-Document.pdf

BELOHORCOVÁ, M., HRDINA, M. *Pezinok – pamiatková zóna. Zásady ochrany pamiatkového územia* [online]. Bratislava: Krajský pamiatkový úrad Bratislava, 2020-2021. Dostupné na: https://www.pamiatky.sk/Content/PZ_ZASADY/Pezinok/PZ_Pezinok_01_Zasady_ochrany.pdf

Benátska charta – O ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel. Taliansko, Benátky, 1964.

Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy. Španielsko, Granada, 1985.

Dokument o autenticite z konferencie o autenticite vo vzťahu k Dohovoru o ochrane svetového dedičstva. Japonsko, Nara, 1994.

HOFFMANN, G. High-Tech wird denkmalwert – Universitätsklinikum Aachen in die Denkmalliste eingetragen. [online]. In: *Denkmalpflege im Rheinland*. Essen: LANDSCHAFTSVERBANDES RHEINLAND LVR, 2009, 26, 2, s. 68-72. ISSN 0177-2619. Dostupné na: https://denkmalpflege.lvr.de//media/denkmalpflege/publikationen/leseproben/LeseprobeDiR_2_2009_Hoffmann.pdf

HOLIČKOVÁ, Z. Funkcionalistická škola Jiřího Grossmanna v Nitre. In: *URBANITA 27*. Bratislava: Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky, 2015, 1 – 2, s. 24-27. ISSN 0139-5912.

HURNAUS, H., KONRAD, B., NOVOTNY, M. *Eastmodern. Architecture and Design of the 1960s and 1970s in Slovakia*. Wien: Springer-Verlag GmbH, 2007. ISBN 978-3211715314.

Charta zo Zimbabwe – Zásady pre prieskum, konzervovanie a statickú konsolidáciu pamiatok. Zimbabwe, Viktoriine Vodopády, 2003.

IFKO, S., JUVANČIČ, M., ZUPANČIČ, T. Slovenian Post-War Modernist Architectural Heritage as a Tourist Product. In: *Architektúra & Urbanizmus*. Bratislava: Institute of History Slovak Academy of Sciences, 2013, Volume 47, No. 3 – 4, s. 183-199. ISSN 2729-8752. Dostupné na: <https://www.architektura-urbanizmus.sk/2021/10/25/slovenian-post-war-modernist-architectural-heritage-as-a-tourist-product/>

Moderní materiály ve stavbách minulého století I. Praha: Společnost pro technologie ochrany památek – STOP, 2022.

MOKRIŠ, R. Zatepľovanie historických budov – hádam nie! In: KOWALSKI, T. *MONUMENTORUM TUTELA. Ochrana pamiatok 27*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2018, s. 258-268. ISBN 978-80-89175-88-8.

Obnova fasád z tvrdých omítek. Druhy omítek, možnosti opravy, zkušenosti z obnovy, údržba. In: *Zpravodaj STOP*. Praha: Společnost pro technologie ochrany památek – STOP, 2020, svazek 22, č. 2. ISSN 1212-1468.

Rekonštrukcia areálu Múzea Slovenských národných rád v Myjave [online]. Selce: Archinfo s. r. o., n. d." Dostupné na: <https://www.archinfo.sk/diela/obcianska-stavba/rekonstrukcia-arealu-muzea-slovenskych-narodnych-rad-v-myjave.html>

SOLAŘ, M. Obnova vilové architektury 20. a 30. let. In: SOLAŘ, M., et al. *Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století*, Brno: Národní památkový ústav, 2015, s. 14-35. ISBN 978-80-7480-036-8.

STN ISO 13822 (73 0038): 2012, *Zásady navrhovania konštrukcií. Hodnotenie existujúcich konštrukcií*.

SZERDOVÁ-VELASOVÁ, L. Pamiatky 20. storočia ako súčasť pamiatkového fondu SR. In: BARTOŠÍKOVÁ, T. *MONUMENTORUM TUTELA. Ochrana pamiatok 32*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2020, s. 9-23. ISBN 978-80-89175-93-2.

The Cádiz Document. InnovaConcrete Guidelines for the Conservation of Concrete Heritage [online]. Valencia 2021. ISBN 978-2-918086-51-2. Dostupné na: <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2578/1/CadizDocument-ICOMOS-InnovaConcrete-2021.pdf>

Usnesení vlády Československé socialistické republiky ze dne 28. července 1965 č. 355 o řešení otázek uplatnění výtvarného umění v investiční výstavbě.

Uznesenie č. 91/2001 Z. z. k Deklarácii Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva z 28. februára 2001.

VRABELOVÁ, R., et al. Metodika hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně. Brno: Národní památkový ústav, 2020. ISBN 978-80-87967-22-5.

Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 185/2015 Z. z. Autorský zákon v znení neskorších predpisov.

15. ZDROJE OBRAZOVEJ A FOTOGRAFICKEJ PRÍLOHY

Úvodný obrázok. Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra. Autor: Zuzana Holičková.

Obr. 1. Znázornenie skeletového stavebného systému, ktorý umožňuje použiť ľahkú fasádu so zasklenými plochami po celej šírke. Zdroj: *Slovenský staviteľ. Revue architektúry a stavebárskeho umenia*. Bratislava: Organizačná jednota staviteľov pre Slovensko, 1933, ročník III.

Obr. 2, 3. Dobová reklama na dutinové keramické tvárnice. Zdroj: *Slovenský staviteľ. Revue architektúry a stavebárskeho umenia*. Bratislava: Organizačná jednota staviteľov pre Slovensko, 1933, ročník III.

Obr. 4. Detail zábradlia schodiska vo výzore pohľadového betónu, Dom umenia, Piešťany. Autor: Soňa Ščepánová

Obr. 5. Dobová reklama s vyobrazením sériovo vyrábaných tvarových typov sklobetónových tvární. Zdroj: *Slovenský staviteľ. Revue architektúry, stavebárskeho umenia, stavby miest a obcí*. Bratislava: Zemské odborné spoločenstvo staviteľov pre Slovensko, 1939, ročník IX. 4.

Obr. 6. Luxferová stena v zotavovni Morava (architekt Bohuslav Fuchs, 1930 – 1933), Tatranská Lomnica. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 7, 8, 9. Ukážky zo širokej škály rôznych štruktúr a farebnosti tvrdých fasádnych omietok budov z 20. – 30. rokov 20. storočia, ktoré dokladajú vyspelosť ručnej remeselnej práce. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 10. Detail brizolitovej fasádnej omietky, začiatok 70. rokov 20. storočia. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 11. Osobito tvarovaný vstupný portál bytového domu, 1925. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 12. Bežné portálové riešenie bytových domov, 20. roky 20. storočia. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 13. Z umelého kameňa sú realizované schodiskové stupne a plné zábradlie, ktoré je v leštenej úprave. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 14. Príklad jednoliatej plochy doplnenej časťami s inou farebnosťou, pásmi a vzormi z drobnej mozaiky. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 15. Spôsoby kladenia travertínového obkladu na fasádach OD Prior, Bratislava. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 16. Horizontálne kladený fasádny keramický obklad s tvarovanými dielmi na nároží, 30. roky 20. storočia. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 17. Štvorcový keramický obklad architekta Dušana Jurkoviča so striedavým kladením, 30. roky 20. storočia. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 18, 19. Príklady farebných kombinácií bežných sklenených mozaikových obkladov štvorcového tvaru, prevažne aplikované na fasády budov občianskej vybavenosti, 70. – 80. roky 20. storočia. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 20. Príklad interiérovej vysokokvalitnej sklenenej mozaiky (v tomto prípade s obdĺžnikovým tvarom). Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 21. Kopilit ako architektonický prvok – experimentálny bytový dom s mezonetom (architekt Jozef Fabianek, 1974), Jurigovo nám., Bratislava. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 22. Zavesený ocelovo-hliníkový obvodový plášť výškovej časti hotela Kyjev predstavuje unikátny systém navrhnutý architektom Ivanom Matušikom, Bratislava. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 23. Nedávnou obnovou prešla umelecky stvárnená fasáda z terazzových tvární (architektka Růžena Žertová a akademická sochárka Jana Bartošová-Vilhanová). Obnova fasády bola prevedená umelecko-remeselne pod dohľadom reštaurátora. Bývalý OD Prior, Košice. Zdroj: archív KPÚ Košice.

Obr. 24. Futuristické stvárnenie vzduchotechniky s osvetlením v átriu Hotela Junior (objekt nie je NKP) a dizajn baru so stoličkami (architekti Dušan Bystrický, Ivan Slameň a Branislav Somora), Bratislava. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 25, 26. Dvojdielny nástenný keramický reliéf od akademického sochára Imricha Vaneka v Hoteli Junior (objekt nie je NKP), Bratislava. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 27. Dekoratívne zasklenie okien budovy Právnickej fakulty (architekt František Krupka, 1930 – 1935), Bratislava. Autor: Soňa Ščepánová.

Obr. 28. Výrazne farebný a lesklý náter prekrývajúci prirodzenú štruktúru a farebnosť umelokamenného ostenia, splošňuje pôvodnú reliéfnosť povrchu a pôsobí umelým a cudzorodým výrazom. Autor: Soňa Ščepánová.

- Obr. 29, 30.** Príklad nevhodnej výmeny obkladov. Pôvodný keramický obklad s tvarovkami so zaoblením na nárožných častiach nahradený súčasnou bežnou fabrickou produkciou. Autor: Soňa Ščepánová.
- Obr. 31.** Fasáda v pôvodnom výraze s plasticky rámovanými oknami, reliéfnymi prvkami a charakteristickým zábradlím. Dostupné na: <https://www.google.com/maps>
- Obr. 32.** Po zateplení došlo k celkovému splošteniu fasády s dramatickou stratou charakterových detailov, pôvodne reliéfné členenie parapetov pripomína len farba na plochej omietke. Došlo tiež k pomerne necitlivej výmene pôvodného zalomeného zábradlia. Dostupné na: <https://www.google.com/maps>
- Obr. 33.** Pomerne strohý puristický výraz bytového domu ozvlášťovalo riešenie nárožia s oknami, koniec 20. rokov 20. storočia. Zdroj: archív KPÚ Bratislava.
- Obr. 34.** Po značných stavebných zásahoch objekt prišiel nielen o dobový výraz s charakteristickými znakmi, ale aj o svoje architektonické kvality. Figúra objektu zmizla pod nadstavbou, v zateplení sa stratilo jemné plastické rámovanie okien a ich zdvojenie na nároží, nízke oplatenie predzáhradky bytového domu bolo odstránené, došlo k výmene okenných a dverných výplní, zvolená farebná úprava len podčiarkuje nevhodnosť prevedených úprav. Autor: Soňa Ščepánová.
- Obr. 35.** Bytové domy na sídlisku Párovce (objekty nie sú NKP), nekoncepčné, nejednotné prístupy k obnove, narušenie vizuálnej jednoty urbanistického súboru, Nitra. Dostupné na: <https://www.google.com/maps>
- Obr. 36, 37.** Bytový dom, sídlisko Párovce (objekt nie je NKP) v roku 2012 (vľavo) a v súčasnosti (vpravo), kedy došlo k odstráneniu originálnych betónových prvkov zasklenia schodiska, ktoré predstavovali charakteristický znak urbanistického súboru, Nitra. Dostupné na: <https://www.google.com/maps>
- Obr. 38, 39.** Odstránením pôvodných dvojitých drevených okien s viackrídlovým členením a profiláciou a následným osadením užších a radikálne zjednodušených plastových okien utrpel celkový výzor budovy, došlo k narušeniu jeho charakteristického dobového výrazu. Zdroj (obr. 38): archív KPÚ Bratislava. Autor (obr. 39): Soňa Ščepánová.
- Obr. 40.** Nekoordinovaná výmena okien v rámci jedného obytného domu – zachované autentické drevené dvojité okno sa nachádza vpravo dole, ostatné okná sú novodobé, jednoduché, spravidla plastového materiálu, v podobe rôznych typov nekvalitných ponášok na pôvodné okná. Autor: Soňa Ščepánová.
- Obr. 41, 42.** Bývalá hospodárska škola, celkový pohľad, Nitra. Autor: Soňa Ščepánová.
- Obr. 43.** Detail okna, Bývalá hospodárska škola, Nitra. Autor: Soňa Ščepánová.
- Obr. 44.** Vstupné dvere po reštaurátorskej obnove, Bývalá hospodárska škola, Nitra. Autor: Soňa Ščepánová.
- Obr. 45.** Pôvodná dlažba so znakom dodávateľa, Bývalá hospodárska škola, Nitra. Autor: Soňa Ščepánová.
- Obr. 46, 47, 48.** Detaily ocelového skladacieho okna, stav pred obnovou, Bývalá hospodárska škola, Nitra. Zdroj: ŠKANDÍK, I. *Reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie*, 2014.
- Obr. 49, 50, 51.** Detaily ocelového skladacieho okna po reštaurovaní, Bývalá hospodárska škola, Nitra. Autor: Zuzana Holičková, Soňa Ščepánová.
- Obr. 52.** Unikátne skladacie ocelové okno plne funkčné po reštaurátorskej obnove, Bývalá hospodárska škola, Nitra. Autor: Zuzana Holičková.
- Obr. 53.** Zasklená stena s dverami, stav pred obnovou, Bývalá hospodárska škola, Nitra. Zdroj: ŠKANDÍK, I. *Reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie*, 2014.
- Obr. 54.** Subtílna konštrukcia ocelovej zasklenej steny po reštaurátorskej obnove, Bývalá hospodárska škola, Nitra. Autor: Zuzana Holičková.
- Obr. 55.** Vila K, celkový pohľad, Nitra. Zdroj: *Vila K* [online]. Nitra: Vila K, občianske združenie [cit. 9. septembra 2023]. Dostupné na: <https://www.vilak.sk/nioco-sa-rysuje/>
- Obr. 56.** Kópia tzv. esslingerových roliet, Vila K, Nitra. Zdroj: *Vila K* [online]. Nitra: Vila K, občianske združenie [cit. 9. septembra 2023]. Dostupné na: <https://www.vilak.sk/>
- Obr. 57.** Záhradné úpravy a nový plot, Vila K, Nitra. Zdroj: *Vila K* [online]. Nitra: Vila K, občianske združenie [cit. 9. septembra 2023]. Dostupné na: <https://www.vilak.sk/l/zahradne-upravyl/>
- Obr. 58, 59.** Obnova okien a dvier, Vila K, Nitra. Zdroj: *Vila K* [online]. Nitra: Vila K, občianske združenie [cit. 9. septembra 2023]. Dostupné na: <https://www.vilak.sk/l/obnova-okien/>
- Obr. 60.** Detail dekoru pôvodného zasklenia, Vila K, Nitra. Autor: Zuzana Kramárová. Zdroj: *Vila K* [online]. Nitra: Vila K, občianske združenie [cit. 9. septembra 2023]. Dostupné na: <https://www.vilak.sk/l/obnova-okien/>
- Obr. 61.** Predpolie Múzea Slovenských národných rád, Myjava. Autor: Tomáš Manina.
- Obr. 62.** Zrekonštruovaná fasáda pamätníka, Múzeum Slovenských národných rád, Myjava. Autor: Tomáš Manina.
- Obr. 63.** Brutalistická stena, Múzeum Slovenských národných rád, Myjava. Autor: Tomáš Manina.
- Obr. 64.** Premostenie nad zrkadliskom s vodou po obnove, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra. Autor: Zuzana Holičková.

- Obr. 65.** Premostenie po obnove, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra. Autor: Zuzana Holičková.
- Obr. 66.** Premostenie nad zrkadliskom pred obnovou, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra. Autor: Zuzana Holičková.
- Obr. 67, 68, 69.** Komplex budov Slovenskej poľnohospodárskej univerzity, Nitra. Autor: Zuzana Holičková.
- Obr. 70, 71, 72, 73, 74, 75.** Dom umenia, Piešťany. Autor: Soňa Ščepánová.
- Obr. 76.** Vila Arpáda Lengyela, Bratislava. Zdroj: súkromný archív rodiny Murdochovcov. Dostupné na: <https://www.register-architektury.sk/en/objekt/3-villa-lengyel>
- Obr. 77.** Vila Arpáda Lengyela, interiér, Bratislava. Zdroj: *MAK on Tour nach Bratislava in die Villa Arpad Lengyel* [online]. Wien: Museum für angewandte Kunst [cit. 9. septembra 2023]. Dostupné na: https://www.mak.at/en/event/mak_on_tour_nach_bratislava_in_die_villa_arpad_lengyel
- Obr. 78, 79, 80.** Detský domov s areálom, Trenčín-Zlatovce. Autor: Lucia Štrbáková.
- Obr. 81.** Interiér spoločenskej sály v Detskom domove, Trenčín-Zlatovce. Autor: Lucia Štrbáková.
- Obr. 82, 83.** Detský domov s areálom, Trenčín-Zlatovce. Autor: Lucia Pastierová.
- Obr. 84.** Hotel Daniel (bývalá budova farmaceutickej firmy Hoffmann-La Roche), fasáda po obnove, Viedeň. Zdroj: HOTEL DANIEL. Ehemaliges Hoffmann-La Roche-Gebäude [online]. Wien: Bundesdenkmalamt, In: *Wiederhergestellt 4*, 2012, s. 1 [cit. 9. septembra 2023]. Dostupné na: https://www.bda.gv.at/dam/jcr:3007c2f8-beef-4e55-8bd8-12be0e4655fd/BDA_wiederhergestellt_4_WEB_130618.pdf
- Obr. 85.** Hotel Daniel (bývalá budova farmaceutickej firmy Hoffmann-La Roche), detail schodiska, Viedeň. Zdroj: HOTEL DANIEL. Ehemaliges Hoffmann-La Roche-Gebäude [online]. Wien: Bundesdenkmalamt, In: *Wiederhergestellt 4*, 2012, s. 7 [cit. 9. septembra 2023]. Dostupné na: https://www.bda.gv.at/dam/jcr:3007c2f8-beef-4e55-8bd8-12be0e4655fd/BDA_wiederhergestellt_4_WEB_130618.pdf

Financované
Európskou úniou
NextGenerationEU

PLÁN [OBNOVY]

MINISTERSTVO
KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PAMIATKOVÝ ÚRAD
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Plán obnovy a odolnosti SR, Komponent 2: Obnova budov
Reforma zvýšenia transparentnosti a zefektívnenia rozhodnutí
Pamiatkového úradu SR

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

Časť 7. Stavebná časť – typologické druhy

MODERNÁ ARCHITEKTÚRA

AUTORKA METODIKY

Soňa Ščepánová

ODBORNÍ RECENZENTI

Miroslav Hrdina
Zuzana Kramárová
Peter Szalay

REDAKCIA

Lucia Gdovinová

POĎAKOVANIE

Lubomír Augustín
Marta Belohorcová
Zuzana Holičková
Zuzana Kramárová
Ján Mackovič
Richard Pročka
Peter Szalay

JAZYKOVÉ ÚPRAVY

Mária Bartoš

GRAFICKÁ ÚPRAVA

Alexandra Ištvánová

VYDAL

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky
Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

Vydanie prvé

© 2023

www.pamiatky.sk